

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રવીણ - ૧

(સમય : સવારે ૯ થી ૧૨)

(રવિવાર, ૬ જુલાઈ, ૨૦૧૪)

નોંધ :- (૧) આપેલ આવૃત્તિ પ્રમાણેના પુસ્તકના જવાબ જ માન્ય રાખવા. તે સિવાયની આવૃત્તિના જવાબ માન્ય ન રાખવા.

(૨) જમણી બાજુએ આપેલા અંકો જે તે પ્રશ્નના ગુણાંક દર્શાવે છે.

(૩) જમણી બાજુએ પ્રશ્નની બાજુમાં કૌંસમાં આપેલા અંકો જે તે પ્રશ્નના જવાબના પાઠ/પાના નંબર દર્શાવે છે.

અગત્યની સૂચના

પ્રશ્નપત્રમાં દરેક પેટા પ્રશ્નની જમણી બાજુ દર્શાવેલ ખાનામાં, લખેલા ગુણની પછીના ખાલી ખાનામાં (ગુણ : ૧) પરીક્ષાર્થીને આપેલ ગુણ લખવાના છે. જો પ્રશ્નનો જવાબ ખોટો હોય તો તે ખાનામાં '૦' (અંકડામાં શૂન્ય) લખવું. ખરાં (✓) કે ખોટાં (X) ની નિશાની દરેક પેટા પ્રશ્નની ડાબી બાજુની ખાલી જગ્યામાં જ - પ્રશ્ન શરૂ થાય તે પહેલાં જ કરવી.

વિશેષ નોંધ

આપ જ્યારે પેપર તપાસો ત્યારે જ્યારે લાંબા જવાબોમાં દા. ત. ટૂંકનોંધ, પાંચ મુદ્દાના વાક્યો, કારણો વગેરે પ્રશ્નોમાં આપ જ્યારે ફાળવેલા ગુણ કરતાં ઓછા ગુણ આપતાં હોવ ત્યારે પરીક્ષાર્થીએ કયો મુદ્દો નથી લખ્યો જેના તમે ગુણ કાપ્યા છે. તેની તમે ટૂંકમાં ડાબી બાજુ ઉપર નોંધ લખો. દા.ત. માર્ચ-૨૦૧૩માં પ્રવેશ-૧ માં 'જોબનપગીનું પરિવર્તન' ટૂંકનોંધ પૂછાઈ હતી. જેમાં જોબનપગી પ્રાર્થના કરતાં પોતાના દોષનું વર્ણન કરતાં કહે છે. 'પ્રભુ ! હું કુળહીન, કુટિલ, કુપાત્ર, બુદ્ધિહીન છું. મેં આપને ન ઓળખ્યા. દીનબંધુ ! દયા કરો. મારું મહાપાપ મટાડો.' આ મુદ્દો પરીક્ષાર્થીએ નથી લખ્યો તો બાજુમાં તમે લખી શકો કે 'પોતાના દોષ કહે છે.' આટલું જ લખવાનું છે અને તમે ગુણ ઓછા આપી શકો છો એટલે કે ફાળવેલ ગુણ કરતાં ઓછા ગુણ આપતાં પહેલાં બાજુમાં કયો મુદ્દો નથી તેની ટૂંકમાં નોંધ લખવી જરૂરી છે.

(વિભાગ - ૧ : શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસના, બારમી આવૃત્તિ - જાન્યુઆરી, ૨૦૧૨)

પ્ર.૧ નીચે આપેલામાંથી કોઈ પણ બે વિષયના સંદર્ભમાં શાસ્ત્રનાં ત્રણ પ્રમાણો આપો. (કુલ ગુણ : ૬)

નોંધ :- દરેક પ્રમાણ દીઠ ૧ ગુણ. સંદર્ભ શાસ્ત્રનું નામ અને ક્રમાંક લખવો ફરજિયાત છે. પ્રમાણમાં ક્યારેક સંસ્કૃત શ્લોક અને ભાષાંતર હોય છે. પરીક્ષાર્થીએ કોઈ પણ એક લખ્યું હોય તો પણ સાચું આપવું.

૧. પ્રગટને ઓળખ્યા વગર કસર (૫/૭૪-૭૬)

પ્રમાણ-૧ : “ભગવાનના સ્વરૂપમાં જો કોઈ રીતની સમજ્યામાં કસર રહી તો કોઈ રીતે વાંધો ભાંગશે નહિ.” (વચ. ગ.મ. ૧૩)

પ્રમાણ-૨ : “બ્રહ્માદિકને પણ દુર્લભ એવો જે આ સત્સંગ તેમાં આવીને પરમેશ્વર વિના જેને બીજા પદાર્થમાં હેત રહે છે. તેનું કારણ એ છે જે, જેવી એ જીવને પરોક્ષને વિષે પ્રતીતિ છે તેવી પ્રત્યક્ષને વિષે દૃઢપણે પ્રતીતિ થતી નથી.” (વચ. ગ.અં.૨)

પ્રમાણ-૩ : “જે ભગવાનના ભક્તને ભગવાનનો નિશ્ચય પણ પરિપૂર્ણ હોય ને કામ, ક્રોધ, લોભાદિકે કરીને વિક્ષેપને ન પામતો હોય ને અતિશય ત્યાગી ને અતિ વૈરાગ્યવાન ને અતિ આત્મનિષ્ઠાવાળો હોય અને જો તે પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની મૂર્તિ વિના કાંઈક બીજું ઈચ્છે તો તેને ન્યૂન સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.” (વચ. ગ. અં. ૫)

પ્રમાણ-૪ : “જેવા મહારાજ છે ને જેવા આ સાધુ છે તેને જેમ છે તેમ ન જાણે તે નિરંતર અભાગિયા છે : કેમ જે, છોતેરાનો મેઘ વરસ્યો ને વુઠે મેઢે કાળ પડ્યો ને ગંગામાં નહાયો ને માથું કોરું રાખ્યું ! અને એમ જાણ્યા વિના આ સત્સંગમાં રહ્યા છે, તે તો જેમ છોકરાં, વાછરડાં રહ્યાં છે એમ રહ્યા છે.” (સ્વા.વા. ૩/૩૫)

પ્રમાણ-૫ : “ગમે તેવો શાસ્ત્રી હોય કે ગમે તેવો પુરાણી હોય, પણ આ પ્રત્યક્ષ ભગવાન ને આ પ્રત્યક્ષ સંત તેની ઓળખાણ જો ન હોય તો તે ખીજડા જેવો છે. ને તેને સંગે ટાઢું કે સુખ થાય જ નહિ.” (સ્વા.વા. ૩/૬૮)

પ્રમાણ-૬ : “આજ તો પ્રગટ ભગવાન છે, પ્રગટ સાધુ છે, પ્રગટ ધર્મ છે, ને આ સમામાં જેને નહિ ઓળખાય તેને પછવાડેથી માથું કૂટવું પડશે.” (સ્વા.વા. ૪/૪૮)

પ્રમાણ-૭ : “સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામી કહે છે : પરોક્ષથી ભવતણો પાર આવે નહિ, વેદ વેદાંત કહે સત્ય વાણી.”

પ્રમાણ-૮ : “મંગળ રૂપ પ્રગટને મેલી, પરોક્ષને ભજે જે પ્રાણી રે; તપ તીરથ કરે દેવ દેરા, મન ન ટળે મસાણી રે.”

પ્રમાણ-૯ : “કોઈ કહે હરિ હો ગયે, કોઈ કહે હરિ હોવન હાર; મુક્ત પ્રગટકી પ્રીછ બિન, ભટકત સબ સંસાર.”

પ્રમાણ-૧૦ : “સદ્. નિષ્કુળાનંદ સ્વામી લખે છે : વાંચી કાગળ કોઈ કંથનો, જેમ નાર અપાર રાજી થઈ,

પણ પ્રગટ સુખ પિયુતાણું, આણું જેટલું આવ્યું નઈ.” (નિ.કા.ભક્તિનિધિ.- ૧૪)

પ્રમાણ-૧૧ : “જેમ કોઈ ફૂલવાડીનાં ફૂલ મેલી, આકાશ ફૂલની આશા કરે; પાર વિના પરિશ્રમ પડે, સાર થોડું જ મળે સરે. તેમ પ્રગટ પ્રભુને પરહરી, પરોક્ષમાં કરે પ્રતીત; તે તો પીયુષનો તરુ પરહરી, કરી છાશ પીવા ચાહે ચિત્ત.” (નિ.કા.સારસિધ્ધિ.- ૪૭)

પ્રમાણ-૧૨ : “પ્રગટ ભજી ઋષિપતની, પરોક્ષ ભજ્યા ઋષિરાય ; ઋષિ પત્નિએ હરિ રાજી કર્યા, ઋષિ રહ્યા પરિતાપમાંય.
પ્રભુ પ્રગટના પ્રસંગ વિના, રહી ગઈ એવા મોટાને ખોટ ; આજ કાલના અભાગિયા, દશ વિના દીયે છે દોટ.
પ્રગટ વિના છે પાંપળાં, ભક્ત કરે છે ભવમાંય ; ખરાં ખાંડતાં કુસકા, કણ નહિ નિસરે તે માંય.
હરિ લાડીલા લાડુ જમી ગયા, કેડે પડ્યાં રહ્યાં પતરાવળાં;
જેથી ભૂખ ન જાય સુખ ન થાય, વણ સમજે ચાટે છે સઘળાં.” (નિ.કા.સારસિધ્ધિ.- ૨૪)

પ્રમાણ-૧૩ : સદ્. બ્રહ્માનંદ સ્વામી પણ કહે છે :

પ્રગટ પ્રમાણ હરિબીન પ્રાણી, કયું જહાં તહાં ભટકંતા હૈ; ઓર ઉપાય કીયે તે કોઈ વિધિ, આત ન ભવ કો અંતા હૈ :
પ્રગટ પ્રમાણ પુરાણ બતાવે, ગીતા પ્રગટ કથંતા હૈ; પ્રગટ પ્રમાણ બિના બ્રહ્માનંદ, સબ હી જગત ભરમંતા હૈ.

૨. સાકાર સ્વરૂપમાં રુચિ (૩/૮-૧૦)

પ્રમાણ-૧ : “અમે પણ એ જ પક્ષ (સાકારપણે ભગવાનનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તે)નું ગ્રહણ કરીએ છીએ.” (વચ.ગ. પ્ર. ૭૧)
પ્રમાણ-૨ : “(અમારે) સાકારપણાની દૃઢ પ્રતીતિ છે, તે કેટલાંક વેદાંતના ગ્રંથ વંચાવ્યા ને સાંભળ્યા તો પણ પ્રતીતિ ટળી નહિ.” (વચ.ગ. મ. ૩૯)
પ્રમાણ-૩ : “આ જે વાર્તા (સાકારપણાની) તે અમે પ્રત્યક્ષ દેખીને કહી છે માટે એમાં કોઈ સંશય નથી.” (વચ. ગ. પ્ર. ૬૪)
પ્રમાણ-૪ : “આ ભગવાન ને ભગવાનના ભક્ત તે સદા સાકાર જ છે એમ સમજતો હોય અને ગમે તેવા વેદાંતીના ગ્રંથ સાંભળે પણ ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તને નિરાકાર સમજે જ નહિ...એવી જેને ભગવાનને વિષે સાકારપણાની દૃઢ પ્રતીતિ હોય ને તે જેવો તેવો હોય તો પણ એ અમને ગમે છે.” (વચ.ગ. પ્ર. ૩૭)
પ્રમાણ-૫ : “ભગવાનના સ્વરૂપને વિષે સદા સાકારપણાની દૃઢ નિષ્ઠા હોય ને પોતે જે ભજનનો કરનારો તે બ્રહ્મરૂપ થાય તો પણ તે નિષ્ઠા જાય જ નહિ અને ગમે તેવા નિરાકાર પ્રતિપાદનના ગ્રંથને સાંભળે તો પણ ભગવાનના સ્વરૂપને સદા સાકાર જ સમજે અને શાસ્ત્રને વિષે ગમે તેવી વાત આવે પણ પોતે ભગવાનના સાકાર સ્વરૂપનું જ પ્રતિપાદન કરે, પણ પોતાની ઉપાસનાનું ખંડન થવા દે જ નહિ એવી રીતે જેની દૃઢ સમજણ હોય તેને ઉપાસનાવાળો કહીએ.” (વચ. ગ. પ્ર. ૪૦)
પ્રમાણ-૬ : “જો (ભગવાનને) સાકાર ન સમજે તો તેની ઉપાસના પણ દૃઢ ન કહેવાય.” (વચ. ગ. અં. ૩૫)
પ્રમાણ-૭ : “ભગવાનના આકારનું ખંડન ક્યારેય પણ ન કરવું.” (વચ. ગ. પ્ર. - ૭૧)
પ્રમાણ-૮ : “ભગવાનને સાકાર જાણીને નિષ્ઠા રાખી હોય ને કદાચિત્ તેથી કાંઈક પાપ થઈ ગયું હોય તો એનો શો ભાર છે ? એ પાપ તો ભગવાનને પ્રતાપે કરીને સર્વે બળી જશે ને એનો જીવ ભગવાનને પામશે. માટે ભગવાનના આકારને વિષે દૃઢ પ્રતીતિ રાખીને એની દૃઢ ઉપાસના કરવી. એમ અમે તમને સર્વેને કહીએ છીએ. તે આ વાર્તાને સર્વે દૃઢ કરીને રાખજ્યો.” (વચ.ગ.મ. ૩૯)
પ્રમાણ-૯ : “જે શાસ્ત્રમાં ભગવાનનું સાકારપણું પ્રતિપાદન ન કર્યું હોય, તે ગ્રંથ શુદ્ધ વેદાંતના હોય ને એક અદ્વિતીય નિરાકારનું પ્રતિપાદન કરતા હોય ને તે ગ્રંથ સુધા બુદ્ધિવાનના કરેલા હોય, તો પણ તે ગ્રંથને કોઈ દિવસ ભણવા નહિ ને સાંભળવા પણ નહિ.” (વચ. લોયા ૬)
પ્રમાણ-૧૦ : “અમે શુદ્ધજ્ઞાનીનો મત જાણવા સારુ તેના શાસ્ત્રનું શ્રવણ કર્યું, તે શ્રવણમાત્ર કરીને જ અમારા અંતરમાં આવો ઉદ્વેગ થઈ આવ્યો.” તે ઉદ્વેગથી શ્રીજીમહારાજના “મસ્તક પર ધોળો ફેંટો બાંધ્યો હતો. તે છૂટીને શિથિલ થઈ ગયો.... નેત્રમાંથી જળ પડવાં લાગ્યાં.” (વચ. ગ. મ. - ૧૯)

૩. અક્ષરબ્રહ્મ : સાકાર, મૂર્તિમાન, સદા દિવ્યવિગ્રહ સેવકરૂપે (૬/૧૦૫-૧૦૬)

પ્રમાણ-૧ : “એ અક્ષર બીજે રૂપે કરીને પુરુષોત્તમ નારાયણની સેવામાં રહે છે.” (વચ. ગ.પ્ર.૨૧)
પ્રમાણ-૨ : “‘મૂર્તિ તત્રાસ્તિ કૃષ્ણસ્ય સેવાયાં દિવ્યવિગ્રહમ્ ।’ અર્થ : ‘ત્યાં અક્ષરધામમાં પુરુષોત્તમની સેવામાં (અક્ષરબ્રહ્મ) દિવ્ય વિગ્રહ મૂર્તિમાન સ્વરૂપે છે.’” (હ.વા.સુ.સિં.તરંગ ૨૧/૨૨)
પ્રમાણ-૩ : “‘મૂર્તિ (સાકાર) અક્ષરબ્રહ્મ દિવ્યવિગ્રહ છે, અને શ્રીહરિના રૂપને અનુરૂપ એવાં કરચરણાદિ સર્વે અવયવોથી યુક્ત હોવાથી અતિશય સુંદર પુરુષાકાર મૂર્તિમાન છે. અને પોતાથી પણ અત્યધિક નિરતિશય શરીરની શોભાવાળા એવા પોતાના ઈષ્ટદેવ શ્રીહરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ નારાયણની નિત્ય સેવામાં દાસની જેમ વર્તે છે.’” (હ.વા.સુ.સિં. સેતુ તરંગ ૨૧/૨૨)
પ્રમાણ-૪ : “‘શ્રીહરિ પોતાના અક્ષરધામમાં અક્ષરબ્રહ્મના ભાવને (સાધર્મ્યને) પામેલા અનંત કોટિ મુક્તો તથા મૂર્તિમાન અક્ષરબ્રહ્મ વડે પોતાની (શ્રીહરિની) ઈચ્છાનુસાર સેવા કરાઈ રહ્યા છે.’” (હ.વા.સુ.સિં. સેતુ તરંગ ૧૫૯/૫)
પ્રમાણ-૫ : “‘તે અક્ષર, પુરુષોત્તમ નારાયણના મુખ્ય પરિચારક, (મુખ્ય સેવક આદર્શ સેવક, અનાદિના સર્વોત્કૃષ્ટ સેવક) હોવાથી અને દિવ્ય, અતિ મનોહર એવાં હાથ પગ, મુખ વગેરે અવયવોથી સંપન્ન હોવાથી પુરુષાકાર સાકાર છે. (હ.વા.સુ.સિં. સેતુ તરંગ ૬૩/૪૫)’

૪. પ્રગટને ઓળખવા એ જ જ્ઞાન (૫/૬૬-૬૭)

પ્રમાણ-૧ : “‘શ્રુતિમાં કહ્યું છે, ‘ઋતે જ્ઞાનન મુક્તિ :’ અર્થાત્ જ્ઞાન વિના મુક્તિ ન થાય.”
પ્રમાણ-૨ : “‘શ્રુતિમાં કહ્યું છે, ‘તમેવ વિદિત્વાતિમૃત્યુમેતિ નાન્ય : પન્થા વિધતેઽયનાય ॥’ અર્થાત્ પરમાત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયા બાદ જ જીવ સંસારથી મુક્ત થાય છે. મુક્તિ માટે આ સિવાય બીજો માર્ગ નથી.”

પ્રમાણ-૩ : “જેણે શાસ્ત્રે કરીને ભગવાનને જાણ્યા તેણે કરીને પણ જન્માંતરે કલ્યાણ થાય છે.” (વચ. લોયા ૭)

પ્રમાણ-૪ : “એ સર્વેને વિષે ભગવાન જે તે અંતર્યામીરૂપે કારણપણે કરીને રહ્યા છે અને તે જ ભગવાન આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. એવી રીતે મહિમાએ સહિત જે ભગવાનને જાણે ને દેખે તેને પરિપૂર્ણ જ્ઞાન કહીએ.” (વચ. લો. ૭)

પ્રમાણ-૫ : “ઈન્દ્રિયો, અંતઃકરણ તથા અનુભવ એ ત્રણે કરીને યથાર્થપણે પ્રત્યક્ષ ભગવાનને જાણે ત્યારે પૂરો જ્ઞાની કહેવાય. અને એ ત્રણ પ્રકારમાંથી જો એકે ઓછો હોય તો તેને આત્યંતિક જ્ઞાન ન કહેવાય ને તેણે કરીને જન્મ-મૃત્યુને પણ ન તરે. અને કોઈ સાધને કરીને બ્રહ્મસ્વરૂપને પામ્યો હોય તે પણ જે પ્રત્યક્ષ ભગવાનને એવી રીતે ન જાણે તો તે પણ પૂરો જ્ઞાની ન કહેવાય.” (વચ. લો. ૭)

પ્રમાણ-૬ : “ભગવાનનું સ્વરૂપ અક્ષરધામને વિષે જેવું રહ્યું છે તેવું જ પૃથ્વીને વિષે જે ભગવાનનું મનુષ્ય સ્વરૂપ રહ્યું છે તેને સમજે છે, પણ તે સ્વરૂપને વિષે ને આ સ્વરૂપને વિષે લેશમાત્ર ફેર સમજતા નથી. અને આવી રીતે જેણે ભગવાનને જાણ્યા તેણે તત્ત્વે કરીને ભગવાનને જાણ્યા કહેવાય અને એમ જે જાણે તેને જ્ઞાની ભક્ત કહીએ.” (વચ. પં. ૭)

પ્રમાણ-૭ : “એવો જે જ્ઞાની તે તો સદા સાકાર મૂર્તિ એવા જે પ્રત્યક્ષ ભગવાન તેને પ્રકૃતિપુરુષ, અક્ષર તે થકી પર ને સર્વના કારણ સર્વના આધાર જાણીને અનન્યપણે સેવે છે. એવી રીતે જે સમજવું તેને જ્ઞાન કહીએ અને એ જ્ઞાને કરીને આત્યંતિક મોક્ષ થાય છે.” (લો. ૭)

પ્રમાણ-૮ : “આત્યંતિક જ્ઞાન તો આ સાધુને ઓળખ્યા એ જ છે.” (સ્વા. વાત. ૫/૭)

પ્રમાણ-૯ : “એ જ જ્ઞાની એ જ તત્ત્વવેત્તા, જેણે પ્રગટ પ્રભુને પેખિયા,

એ વિના રખે જ્ઞાની ગણો, જેણે હરિ નયણે નથી દેખિયા.” (નિષ્કુળાનંદ કાવ્ય - સારસિદ્ધિ-૩૦)

પ્ર.૨ પ્રમાણ, સિદ્ધાંત કે કડી પરથી વિષયનું શીર્ષક આપો. (કુલ ગુણ : ૫)

૧. “જે બ્રહ્મ છે તે તો નિર્વિકાર છે ને નિરંશ છે, માટે એ વિકારને પામે નહિ ને એના અંશ પણ થાય નહિ.” (૬/૧૦૨)

જ. અક્ષરબ્રહ્મનું સ્વરૂપ (૬/૧૦૨)

૨. “સંતકૃપાએ સુખ ઊપજે, સંત કૃપાથી સરે કામ.” (૫/૮૮)

જ. ગુણાતીત સંતનો મહિમા : પરમહંસોનાં પદોમાં (૫/૮૮)

૩. “અક્ષરાતીત પુરુષોત્તમ જો હમ વહ મનુષ્ય જૈસા બન્યા હું.” (૪/૩૩)

જ. શ્રીજીમહારાજનું સર્વોપરીપણું : શ્રીમુખનાં વચનોના આધારે (૪/૩૨)

૪. “નિરંતર મનન કરતો સતો બ્રહ્મનો સંગ કરે તો એ બ્રહ્મનો ગુણ એ જીવને વિષે આવે.” (૬/૮૮)

જ. મોક્ષમાર્ગમાં અક્ષરબ્રહ્મની આવશ્યકતા : બ્રહ્મરૂપ થવા માટે (૬/૮૮)

૫. “બ્રહ્મવિદાન્નોતિ પરમ્” (૬/૧૦૧)

જ. પરબ્રહ્મને તત્ત્વે સહિત ઓળખવા માટે (૬/૮૮)

પ્ર.૩ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✓) નિશાની કરો. (કુલ ગુણ : ૪)

❏ નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ ખરાની નિશાની કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

૧. ૨, ૪ (૨/૬) ૨. ૨, ૩ (૫/૭૨)

પ્ર.૪ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ એક વર્ણવી સિદ્ધાંત લખો. (કુલ ગુણ : ૪)

❏ નોંધ : પ્રસંગના ૩ ગુણ ને સિદ્ધાંતનો ૧ ગુણ

૧. શીતળદાસ વ્યાપકાનંદ બન્યા. (૪/૪૫) શીતળદાસ નામે મુમુક્ષુ બ્રાહ્મણ રામાનંદ સ્વામીની ખ્યાતિ સાંભળી તેમનાં દર્શન કરવા આવ્યા. પરંતુ રામાનંદ સ્વામી થોડા દિવસ પહેલાં જ અંતર્ધાન થયા છે તે સમાચાર સાંભળીને અત્યંત નિરાશ થઈ ગયા. તેથી તેમણે પાછા જવાનો વિચાર કર્યો. તેવામાં શ્રીજીમહારાજે તેને સમાધિ કરાવી જેમાં ચોવીસે અવતારો અને રામાનંદ સ્વામી શ્રીજીમહારાજની સ્તુતિ કરે છે તેવાં તેને દર્શન થયાં. સમાધિ અવસ્થામાં જ તેમણે શ્રીજીમહારાજની પ્રેમથી પૂજા કરી, પરંતુ પછી તેમને અક્ષરધામના અનંત મુક્તોની પૂજા કરવાની ઈચ્છા થઈ. તેમની આ ઈચ્છા જાણી શ્રીજીમહારાજને સંકલ્પ કરવા કહ્યું કે “આ એક એક અવતાર અને રામાનંદ સ્વામી પુરુષોત્તમ હોય તો મારાં અનંત સ્વરૂપ થાઓ.” પણ તેમ સંકલ્પ કરવા છતાં તેમનાં અનેક સ્વરૂપો ન થયાં. પછી મહારાજે કહ્યું : “ચિંતવન એવું મુજ વિષે, હવે કરો કહે પરમેશ.” “શ્રીજીમહારાજ પુરુષોત્તમ હોય તો મારાં અનંત સ્વરૂપ થાઓ.” એમ સંકલ્પ કરતાં જ તેમનાં અનંત રૂપ થયાં અને તેમણે અનંત મુક્તોની એકીસાથે પૂજા કરી. સમાધિમાંથી બહાર આવીને શીતળદાસે મહારાજની સ્તુતિ કરી. તેમને શ્રીજીમહારાજનો સર્વોપરી નિશ્ચય થયો. તેથી તેમને જગત ખોટું થઈ ગયું. અને તેઓ મહારાજ પાસે દીક્ષા લઈ પરમહંસ બની ગયા. મહારાજે તેમનું નામ વ્યાપકાનંદ સ્વામી પાડ્યું. ‘સર્વ અવતાર એમાં સમાય, પોતે કોઈમાં લીન ન થાય, એવી વાત કહી જેહ વાર, થયા લીન બધા અવતાર.’ (હરિલીલામૃત: ૫-૩) **સિદ્ધાંત :-** પૂર્ણ પુરુષોત્તમ નારાયણ હોય તે જ મુમુક્ષુને અનંત રૂપ ધરાવી શકે. અને તેમની કૃપા હોય તો જ પોતાનો આવો સર્વોપરી નિશ્ચય કરાવે.
૨. ઓલ્યા સાધુના ખભા પરથી ગોદડીઓ ઉતારી લો. (૬/૧૧૬-૧૧૭) વડતાલમાં માંદા સાધુની ગોદડીઓ ગોમતીમાં ધોઈને આવતા સ્વામીને હનુમાનવાળા દરવાજે મહારાજ ભેગા થયા. સ્વામીએ વૃત્તિથી મહારાજની મૂર્તિ પકડી લીધી. અઢાર ગોદડીઓના ભારથી સ્વામી પરસેવે રેબઝેબ થઈ ગયા હતા. તેથી મહારાજને પણ પરસેવો થવા લાગ્યો. થોડી ક્ષણ પછી સ્વામીની રજા લઈ મહારાજ

સભામાં આવ્યા. સભામાં આવી મહારાજે કહ્યું : ‘અમારે શરીરે બહુ ભાર લાગ્યો છે એટલે પરસેવો થાય છે.’ આ સાંભળીને ભગુજી અને બાપુ રતનજી મહારાજને પંખો નાખવા લાગ્યા. ત્યારે મહારાજે કહ્યું : ‘ઓલ્યા સાધુના ખભા ઉપરથી ગોદડીઓ ઉતારી લો તો અમારો ભાર હળવો થશે.’ તેથી ભગુજીએ બધી ગોદડીઓ સ્વામીના ખભા ઉપરથી લઈ લીધી. પછી મુક્તાનંદ સ્વામી, બ્રહ્માનંદ સ્વામી વગેરે સંતોને બોલાવીને મહારાજે કહ્યું, ‘સાણસામાં જેમ સાપ પકડે, તેમ અમારી મૂર્તિને ત્રણેય અવસ્થામાં આ સાધુએ ઝાલી રાખી છે. અર્થાત્ અમારી મૂર્તિને અખંડ દેખે છે. એ અમારે રહેવાનું સાક્ષાત્ અક્ષરધામ છે. સર્વ થકી શ્રેષ્ઠ છે અને મોટા મોટાઓને પણ સમાગમ કરવા યોગ્ય છે. સિદ્ધાંત : શ્રીજીમહારાજ અને સ્વામી બંનેનું એકાત્મપણું આ પ્રસંગ પરથી દેખાય છે. વળી, પોતાના અક્ષરધામની સ્વયં મહારાજ ઓળખ કરાવે તો જ આપણે ઓળખી શકીએ.

૩. મુક્તાનંદ સ્વામીને પોતાની ભૂલ સમજાઈ (૫/૬૯) સદ્ગુરુ મુક્તાનંદ સ્વામીએ એક વખત શ્રીજીમહારાજને શાંતિ પામવાનો ઉપાય પૂછ્યો. મહારાજે તેમના પોતાના જન્મથી માંડીને બધાં ચરિત્રોની વાત કરી. પણ મુક્તાનંદ સ્વામીને સમજાયું કે મહારાજ બીજી વાતે ચડી ગયા છે. બીજે દિવસે ફરી પૂછ્યું. ફરી મહારાજે એની એ જ પોતાની વાત કરી છતાં મુક્તાનંદ સ્વામીને ન સમજાયું. ત્યારે મહારાજે કહ્યું, ‘સ્વામી ! ગામડે ફરવા જાઓ; શાંતિ થશે.’ મુક્તાનંદ સ્વામી ગઢડાથી નીકળ્યા. નિત્યાનંદ સ્વામી તેમની પાછળ ગયા ને સમજાયું કે શ્રીજીમહારાજ પ્રગટ ભગવાન છે ને પ્રગટનાં ચરિત્રોમાં શાંતિ છે તેવી ક્યાંય નથી. મહારાજને તમને આ સમજાવવું હતું તેથી પોતાનાં ચરિત્રોની વાત કરી હતી. મુક્તાનંદ સ્વામીને પાયાની ભૂલ સમજાઈ. વ્યાસજીએ ઘણાં શાસ્ત્રોની રચના કરી છતાં અંતરમાં અશાંતિ ટળી નહિ પણ નારદજીના કહેવાથી પ્રગટ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનાં ચરિત્રોનું ગાન કરતું શ્રીમદ્ભાગવત શાસ્ત્ર રચ્યું ત્યારે શાંતિ થઈ. આથી શ્રીજીમહારાજે મુક્તાનંદ સ્વામીને કહ્યું : ‘તમે પણ પોતાના સંપ્રદાય સંબંધી ને પોતાના ઈષ્ટદેવ સંબંધી જે વાણી તથા શાસ્ત્ર તે જ દેહપર્યંત કર્યા કરજ્યો ને તમારો દેહ રહે ત્યાં સુધી તમને એ જ આજ્ઞા છે.’ (વચ.ગ.મ. ૫૮) સિદ્ધાંત :- પ્રગટ પ્રભુની ભક્તિથી જ અંતરમાં સુખ અને શાંતિ થાય છે.

પ્ર.૫ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે વિષયનું વિવરણ લખો. (બારેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૮)

■ નોંધ :- (૧) વચનામૃત, સ્વામીની વાતો કે અન્ય શાસ્ત્રને સંદર્ભરૂપે ન દર્શાવ્યા હોય પણ વિવરણ લખ્યું હોય તો સંપૂર્ણ સાચું આપવું. (૨) ગુણના પ્રમાણમાં સંદર્ભો અને પ્રસંગો હોય તો ચાલે, બધા જ પ્રસંગ લખવા એવું જરૂરી નથી.

૧. શ્રીજીમહારાજના અંતર્ધાન પછી પ્રગટપણું કેવી રીતે ? (૫/૭૬-૭૯) શ્રીજીમહારાજ આ લોકમાં લૌકિક દૃષ્ટિએ તો સંવત ૧૮૮૬ના જેઠ સુદ ૧૦ના દિવસે અંતર્ધાન થયા. તેમની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિનાં દર્શન તે પછી ભક્તોને થયાં નહિ. તો તેમને તે પછી પ્રગટ કેવી રીતે માનવા ? અને તેમના સ્વધામગમન બાદ જીવના કલ્યાણની તેમણે કેવી વ્યવસ્થા કરી ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તર શ્રીજીમહારાજે પોતે જ આપ્યો છે. “જેને જ્ઞાનદૃષ્ટિ છે એવા ભક્તને મતે તો ભગવાન ક્યારેય પરોક્ષ થતા જ નથી. ‘જેમ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને દેહ મૂક્યો ત્યારે એ ભગવાનની પત્નીઓ જે રુકિમણિ આદિક હતી તે એ ભગવાનના દેહને લઈને બળી મરી, ત્યારે અજ્ઞાની હતા તેણે તો એમ જાણ્યું કે હવે એ નાશ થઈ ગયા અને જે જ્ઞાની હતા તેણે તો એમ જાણ્યું જે અહીંથી અંતર્ધાન થઈ બીજે ઠેકાણે જણાણ છે.” (વચ. પં.૭) આ રીતે અનંતકાળ સુધી જીવોના આત્મિક કલ્યાણ માટે શ્રીજીમહારાજ સ્થૂળ રીતે અંતર્ધાન થઈ બીજે ઠેકાણે એટલે કે મૂળ અક્ષરબ્રહ્મ દ્વારા આ લોકમાં દર્શાયા. કારણકે શ્રીજીમહારાજ કહે છે : ‘પુરુષોત્તમ ભગવાન જે તે સર્વમાં કારણપણે અંતર્યામીરૂપે પ્રવેશ કરીને રહ્યા છે. પણ જેવા અક્ષરમાં છે તેવી રીતે પુરુષપ્રકૃતિમાં નથી ને જેવા પુરુષપ્રકૃતિમાં છે તેવા પ્રધાનપુરુષમાં નથી... તેમ એ પુરુષોત્તમ ભગવાન જે દ્વારે જેટલું કાર્ય કરાવવું હોય તેને વિષે તેટલી સામર્થ્યે યુક્ત થકા રહે છે અને અક્ષર ને પુરુષ પ્રકૃતિ આદ્યે સર્વને વિષે પુરુષોત્તમ ભગવાન તે અંતર્યામી રૂપે રહ્યા છે. પણ પાત્રની તારતમ્યતાએ કરીને સામર્થ્યમાં તારતમ્યપણું છે.’ (વચ.ગ.પ્ર. ૪૧) આ રીતે સમ્યક્પણે સમગ્ર સામર્થ્યે યુક્ત અક્ષરબ્રહ્મમાં જેવા ભગવાન રહે છે તેવા તો મુક્તાદિકમાં પણ નથી રહેતા. તેથી શ્રીજીમહારાજ અક્ષરબ્રહ્મ દ્વારા જ પૃથ્વી પર પ્રગટ રહે છે. વળી, આ સિધ્ધાંતને વધુ સ્પષ્ટ કરતાં વચનામૃતમાં શ્રીજીમહારાજે બ્રહ્મરૂપ થઈને પરબ્રહ્મની ભક્તિ કરવાનો આદેશ આપ્યો છે તથા ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય કરવા માટે ધામરૂપ જે અક્ષર તે રૂપે પોતે રહીને પુરુષોત્તમની ઉપાસના કરવાનું કહ્યું છે. તેથી એ સિધ્ધ થાય છે કે બ્રહ્મરૂપ થવા કે ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય માટે ધામરૂપ અક્ષરનો પ્રસંગ અનિવાર્ય છે. વળી માયાનું કપટ ટાળીને ભગવાનના સ્વરૂપનો માહાત્મ્યજ્ઞાને સહિત નિશ્ચય કરવા માટે પણ અક્ષરબ્રહ્મ આવશ્યક છે. (વચ. પં. ૭, ગ. મ. ૪૨) કારણ કે જેવો ભગવાનનો મહિમા અક્ષરબ્રહ્મ જાણે તેવો બીજા કોઈ જાણી ન શકે. બીજા મુક્તના પ્રસંગથી નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય સિધ્ધ થતો નથી. અને જો અક્ષરબ્રહ્મ વગર મુક્ત દ્વારા પણ ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય સિધ્ધ થતો હોત તો શ્રીજીમહારાજ અક્ષરબ્રહ્મને પોતાની સાથે પૃથ્વી ઉપર શા માટે લાવે ? શ્રીજીમહારાજ પૃથ્વી ઉપર અક્ષરબ્રહ્મ સાથે લાવ્યા છે, અને તેમની દરેકને ઓળખાણ પણ કરાવી છે તે જ બતાવે છે કે અક્ષરબ્રહ્મ થકી જ ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય સિધ્ધ થાય છે. વળી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી પછી પણ અનંત જીવોને બ્રહ્મરૂપ કરીને અક્ષરધામની પ્રાપ્તિ કરાવવી એ હેતુ મહારાજનો છે. તેથી ફલિત થાય છે. કે પૃથ્વી ઉપર અક્ષરબ્રહ્મને પણ હંમેશા રહેવું જ જોઈએ કે જેમના દ્વારા શ્રીજીમહારાજ પ્રગટરૂપે સદાય વિચરે. વેદરસમાં પણ શ્રીજીમહારાજે કહ્યું છે, “વેદ એ બ્રહ્મનું ગાન કરે છે. તે કલ્યાણનો માર્ગ પણ એ (બ્રહ્મ) થકી જ છે. (વેદરસ પૃ. ૧૬૫) બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સંસ્થા દ્વારા પ્રગટ થયેલા વચનામૃતમાં લખેલા આશીર્વાદમાં બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજે લખ્યું છે, ‘તેમાં (વચનામૃતમાં) મોક્ષનું દ્વાર સંતને જ કહેલા છે તે અનાદિ સંત મૂળ અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને મહારાજે કહ્યા છે. એ અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી દ્વારા જ શ્રીજીમહારાજ આ લોકમાં પ્રગટ રહ્યા. મહારાજના અંતર્ધાન થયા પછી તેમના ભૌતિક દેહનો લક્ષ્મીવાડીમાં અગ્નિસંસ્કાર થયા પછી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી બહિર્ભૂમિએ જતાં

રસ્તામાં લીલી ધોને જોઈને વિચાર આવ્યો કે ‘આ ધોનું જીવન જળ છે. તેથી કેવી લીલી પલ્લવ છે. જ્યારે આપણું જીવન મહારાજ હતા તે તો ગયા.’ આ વિચાર આવતાં જ તેમને મૂર્છા આવી ગઈ અને પડી ગયા. તરત જ શ્રીજીમહારાજે દર્શન આપી સ્વામીને ઉઠાડ્યા અને તેમને ભેટીને કહ્યું, ‘સ્વામી ! શોક શા માટે કરો છો ? હું ક્યાં ગયો છું. હું તો તમારામાં અખંડ રહ્યો છું.’ એમ ત્રણ વખત કહ્યું. એ રીતે શ્રીજીમહારાજે અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી દ્વારા પોતાનું પ્રગટપણું રાખીને અનેક મુમુક્ષુને પોતાના સંબંધનું સુખ આપીને અક્ષરધામના અધિકારી બનાવ્યા. સ્થૂળરૂપે મૂળ અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના અંતર્ધાન થયા પછી પણ શ્રીજીમહારાજ અક્ષરબ્રહ્મની જ પરંપરા દ્વારા પ્રગટ રહ્યા છે, કારણ કે સ્વામીએ પોતે જ કહ્યું છે : ‘હું ચિરંજીવી છું ને તમારા બધાના દેહ પાંચ દસ વરસમાં પડી જશે.’ (સ્વા. વા. ૫/૬૭) એ જ ગુણાતીત - ગુરુપરંપરામાં બ્રહ્મસ્વરૂપ ભગતજી મહારાજ, બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજ અને બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજ દ્વારા શ્રીજીમહારાજ પ્રગટ રહ્યા અને વર્તમાનકાળે પરમ પૂજ્ય પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ શ્રી પ્રમુખસ્વામી મહારાજ દ્વારા પ્રગટ રહીને પોતાની મૂર્તિનું સુખ આપી રહ્યા છે.

૨. દિવ્યભાવ સમજવાની આવશ્યકતા (૩/૨૦-૨૩) ભગવાન તો ધામમાં ને અહીં પણ સંપૂર્ણપણે દિવ્યમૂર્તિ છે જ; છતાં ભક્તોને સજાતીય થવા પોતાનામાં મનુષ્યભાવ ગ્રહણ કરે છે. તેમાં સમ્યગ્ દિવ્યભાવ રાખવો તે સાચા ભક્તનો ધર્મ છે. આ દિવ્યભાવની સમજણ માયાની નિવૃત્તિ કે આત્મંતિક મુક્તિ માટે આવશ્યક છે. “ક્ષર અક્ષરથી પર એવા જે પુરુષોત્તમ ભગવાન છે, તે જ્યારે જીવના કલ્યાણને અર્થે બ્રહ્માંડને વિષે મનુષ્ય જેવી મૂર્તિ કરીને વિચરે છે ત્યારે સર્વ મનુષ્યના જેવાં જ ચરિત્ર કરે છે અને જેમ મનુષ્યને વિષે હારવું, જીતવું, ભય, શોક, કામ, ક્રોધ, લોભ, મદ મોહ, મત્સર, આશા, તૃષ્ણા ઈર્ષ્યા ઈત્યાદિક માયિક સ્વભાવ હોય તેવા જ સ્વભાવ ભગવાન પણ પોતામાં દેખાડે છે, તે સર્વ જીવના કલ્યાણને અર્થે છે. પછી જે ભક્ત હોય તે તો એ ચરિત્રને ગાઈને પરમપદ ને પામે છે. ભગવાન મનુષ્ય જેવી મૂર્તિ ધારીને જેવાં જેવાં ચરિત્ર કરે છે, તે સર્વે ગાન કરવા યોગ્ય છે; પણ એમ ન સમજવું જે, ‘ભગવાન થઈને એમ શું કરતા હશે ?’ અને ભગવાનનાં ચરિત્ર તો સર્વ કલ્યાણકારી જ સમજવાં એ જ ભક્તનો ધર્મ છે અને એવું સમજે તે જ ભગવાનનો પૂરો ભક્ત કહેવાય છે.” (વચ. ગ.પ્ર.૭૨) “ભગવાને ગીતામાં કહ્યું છે જે, જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્યમેવં યો વેતિ તત્ત્વતઃ। ત્યક્ત્વા દેહં પુનર્જન્મ નૈતિ મામેતિ સોઽર્જુન ॥ એ શ્લોકનો એમ અર્થ છે જે, ‘હે અર્જુન ! મારાં જન્મ ને કર્મ તે દિવ્ય છે. તેને જે દિવ્ય જાણે તે દેહને મૂકીને ફરી જન્મને નથી પામતો, મને જ પામે છે.’ માટે જે ભગવાન દિવ્ય ચરિત્ર કરે તે તો ભક્ત ને અભક્ત બેયને દિવ્ય જણાય, પણ જ્યારે ભગવાન મનુષ્યના જેવાં પ્રાકૃત ચરિત્ર કરે તો પણ તેને વિષે જેને દિવ્યપણું જ જણાય, પણ કોઈ રીતે ભગવાનનાં તે ચરિત્રમાં અભાવ આવે નહિ એવી જેની બુદ્ધિ હોય તેને પરમેશ્વરની ભક્તિ કહેવાય અને એવી ભક્તિ કરે તે જ ભક્ત કહેવાય. અને એ શ્લોકમાં કહ્યું જે ફળ તે આવા ભક્તને જ થાય છે.... માટે જે જે ભગવાન ચરિત્ર કરે તે સર્વને ગોપીઓની પેઠે દિવ્ય જાણે, પણ કોઈ રીતે પ્રાકૃત જાણીને અભાવ તો આવે જ નહિ. એવી જે ભક્તિ તે તો મહાદુર્લભ છે.... અને એવી ભક્તિ છે તે જ પરમપદ છે. માટે આવી રીતની ભક્તિ તે જ્ઞાન, વૈરાગ્ય થકી અધિક છે. અને જેના હૃદયને વિષે આવી રીતની ભક્તિ હોય તેને ભગવાનને વિષે પ્રીતિમાં શું બાકી છે ? કાંઈ બાકી નથી.” (વચ.ગ.મ. ૧૦) વળી, “પરમેશ્વર ગમે તેવાં ચરિત્ર કરે તો પણ તેને કોઈ રીતે ભગવાનને વિષે દોષ ભાસતો જ નથી, એવો જેને મહિમાએ સહિત ભગવાનનો નિશ્ચય હોય તે નિર્ભય થઈ ચૂક્યો.” (વચ. વર. ૧૨) તપ, ત્યાગ, વૈરાગ્ય, વ્રત, ધ્યાન, અષ્ટાંગ યોગાદિક અનંત સાધનોથી જે સ્વભાવ, દોષ વાસના ન ટળે, તે ટાળવાનો સહેલો ઉપાય બતાવતાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે : “પોતામાં ગમે તેવા ભૂંડા સ્વભાવ હોય ને જો ભગવાનને અતિશય નિર્દોષ સમજે તો પોતે પણ અતિશય નિર્દોષ થઈ જાય છે.” (વચ. ગ.પ્ર.૨૪) “ભગવાનના સ્વરૂપને વિષે કોઈ પ્રકારે માયિકભાવ નથી, અને એ ભગવાન તો માયા ને માયાનું કાર્ય જે ત્રણ ગુણ તે થકી પર છે, એવો જેને ભગવાનનો દૃઢ નિશ્ચય થયો તે ભગવાનની માયાને તરી ચૂક્યો છે. અને પોતામાં તો માયાના ગુણનું કાર્ય જે ભૂત, ઈન્દ્રિયો, અંતઃકરણ ને દેવતા તે પોતપોતાની ક્રિયાને વિષે પ્રવર્તે છે તો પણ એ માયાને તર્યો કહેવાય.” (વચ. વર. ૫) “એ (ભગવાન) તો સમર્થ છે. તે જેમ કરતા હશે તે ઠીક કરતા હશે. એવી રીતે ભગવાનને નિર્દોષ સમજે તો માયાને તર્યા કહેવાય.” (વચ. લો.૪) “ભગવાનનું સ્વરૂપ અક્ષરધામને વિષે જેવું (દિવ્ય) રહ્યું છે તેવું જ (દિવ્ય) પૃથ્વીને વિષે જે ભગવાનનું મનુષ્ય સ્વરૂપ રહ્યું છે તેને સમજે છે પણ તે સ્વરૂપને વિષે ને આ સ્વરૂપને વિષે લેશમાત્ર ફેર સમજતા નથી અને આવી રીતે જેણે ભગવાનને જાણ્યા તેણે તત્ત્વે કરીને ભગવાનને જાણ્યા કહેવાય અને તેને માયાની નિવૃત્તિ થઈ કહેવાય. અને એમ જે જાણે તેને જ્ઞાની ભક્ત કહીએ ને તેને એકાંતિક ભક્ત કહીએ. અને આવી રીતે જેને પ્રત્યક્ષ ભગવાનના સ્વરૂપની દૃઢ ઉપાસના હોય ને તેને ભગવાનના સ્વરૂપમાં કોઈ દિવસ માયિકપણાનો સંશય ન થતો હોય ને તેને કદાચિત્ કુસંગને યોગે કરીને અથવા પ્રારબ્ધકર્મને યોગે કરીને કાંઈ અવળું વર્તાઈ જાય તો પણ તે કલ્યાણ થાય.” (વચ. પં ૭) ગુણાતીતાનંદ સ્વામી કહે છે : “દિવ્યભાવ અને મનુષ્યભાવ એક થઈ જાય ત્યારે ભગવાન ભજવાનું સુખ આવે. (સ્વા. વા. ૫/૧૦૦) “ભગવાનને નિર્દોષ સમજવાથી નિર્દોષ થઈ રહ્યો છે.” (સ્વા.વા.૫/૧૨૪) “ભગવાનની જેમ જ ગુણાતીત સંતને પણ સદા દિવ્ય અને નિર્દોષ સમજવાની મહત્તા દર્શાવતાં ગુણાતીતાનંદ સ્વામી કહે છે : ભગવાનનું સ્વરૂપ નિર્દોષ સમજવું ને મોટા એકાંતિક સાધુને પણ એમ સમજવા તે બરોબર કોઈ સાધન નથી.” (સ્વા. વા. ૨/૧૭૦) “અતિશય જે મોટા પુરુષ હોય (ગુણાતીત સંત) તેને જે અતિશય નિષ્કામી જાણે તો પોતે કૂતરા જેવો કામી હોય તે નિષ્કામી થાય.... અને જો મોટા પુરુષને અતિશય નિષ્કામી, નિર્લોભી, નિઃસ્વાદી, નિર્માની, નિઃસ્નેહી સમજે તો પોતે પણ એ સર્વ વિકારથી રહિત થઈ જાય અને પાકો હરિભક્ત થાય.” (વચ.ગ.પ્ર.૫૮) “મોટાપુરુષને વિષે જે નિર્દોષબુદ્ધિ રાખે છે તે પોતે સર્વ દોષ થકી રહિત થાય છે.” (વચ.ગ.પ્ર. ૭૩) “માટે ભગવાન અને સંતને દિવ્ય સમજવા અનિવાર્ય છે.”

૩. **અનન્ય નિષ્ઠા છતાં સર્વનો આદર (૪/૬૦-૬૨)** શ્રીજીમહારાજે સર્વ દેવો, આચાર્યો અને અવતારો પ્રત્યે અત્યંત આદરભાવ રાખ્યો છે. અવતારો, તેમનું કાર્ય અને તેમનાં ભક્તો, સર્વોપરી ભગવાન, શ્રીજીમહારાજ, તેમનું કાર્ય કે તેમના ભક્તોથી અધિક નથી એ સિદ્ધાંત સમજવા જ તુલના કરી છે. શ્રીજીમહારાજે સર્વ દેવ મંદિરોમાં તે તે દેવનાં સ્વરૂપો પધરાવી તેમનો આદર કર્યો છે, પણ પોતાના ઈષ્ટદેવને વિષે અનન્ય નિષ્ઠા અને પતિવ્રતાની ટેક એ સાચા ઉપાસકનું લક્ષણ છે, એ વાત ઉપર એમણે ખૂબ ભાર મૂક્યો છે. શ્રીજીમહારાજ કહે છે, ‘જેમ પતિવ્રતા સ્ત્રી હોય... તેને પોતાના પતિના જેવી બીજા પુરુષમાત્ર સંગાથે લેશમાત્ર પ્રીતિ ન હોય અને પોતાના પતિના જેવો બીજા પુરુષનો ગુણ પણ ન આવે ને પોતાના પતિની મરજી પ્રમાણે જ વર્તે એવી રીતે પતિવ્રતા સ્ત્રીને પોતાના પતિ સંગાથે દૈવ ટેક છે તેમ જ ભગવાનના ભક્તને પણ તેના જે બીજા અવતાર હોય તે સંગાથે પણ પ્રીતિ થાય નહિ. (વચ. ગ. અં. ૧૬) શ્રીજીમહારાજ ‘સર્વજીવ-હિતાવહ’ એટલે જીવમાત્રનું હિત કરનાર વિભૂતિ હતા. શિક્ષાપત્રીમાં તેમનો આદેશ છે : “તસ્યૈવ સર્વથા ભક્તિઃ કર્તવ્યા મનુજૈર્ભુવિ ।” અને ભગવાનની ભક્તિ આ પૃથ્વીને વિષે સર્વે મનુષ્યોએ કરવી. (શિક્ષાપત્રી : ૧૧૩) સાચા મુમુક્ષુઓએ સર્વોપરી પ્રાપ્તિનું બળ જરૂર રાખવાનું છે, પરંતુ માહાત્મ્યના કેફથી છકી જઈ કોઈ દેવ દેવી કે અવતારોની નિંદા કરવાની સ્પષ્ટ ના કહી છે એટલું જ નહિ, પણ એવો ભાવ બતાવનાર પ્રત્યે અણગમો પણ બતાવ્યો છે. શ્રીજીમહારાજે એવી ક્ષુલ્લક અહંવૃત્તિ ધારવાની મનોવૃત્તિ પોતે સ્થાપેલા આ સંપ્રદાયમાં માન્ય કરી નથી. બ્રહ્મસ્વરૂપ સ્વામીશ્રી શાસ્ત્રીજી મહારાજે પણ આ જ રીત રાખી છે. અક્ષરપુરુષોત્તમ મંદિરોમાં અવતારોની મૂર્તિઓ પધરાવી છે તેમજ ધ્રુવ, પ્રહલાદ, શુક સનકાદિક નારદ, ગોપીઓ જેવાં ભક્તોનાં જીવનમાંથી પ્રેરણા મળે અને ભક્તિ દૈવ થાય તેથી શ્રીમદ્ભાગવતની કથા પણ કરતા ને કરાવતા. આ સંપ્રદાયમાં સૌને એવી વિશાળ દૃષ્ટિ થાય અને સંકુચિતતા ન રહે તેવી ભાવના કેળવવાનો આ રીતે તેમણે આગ્રહ રાખ્યો છે. અનેક જીવો મહારાજનાં સ્વરૂપને ઓળખે તેમાં જોડાય અને તેમની ભક્તિ કરે એવી પરમ કલ્યાણકારી દૃષ્ટિ રાખી મહારાજના સંતો, પરમહંસો, અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી, બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રાગજીભક્ત, શાસ્ત્રીજી મહારાજ, યોગીજી મહારાજે અવિરત પરિશ્રમ કર્યો છે. વર્તમાનકાળે પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ પરમ પૂજ્ય સ્વામીશ્રી નારાયણસ્વરૂપદાસજી - પ્રમુખસ્વામી મહારાજ પણ અવિરત વિચરણ કરી દેશદેશમાં શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનની વિજયપતાકા લહેરાવી રહ્યા છે. જેમને સાચી જ્ઞાનદૃષ્ટિ છે એ એવી કોઈ અહંવૃત્તિ ધારતા નથી કે મારું જ શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ જે સારું છે તે મારું છે એમ સમજી, ગુણગ્રાહક દૃષ્ટિ રાખી કાર્ય કરે છે. આજે અધર્મ અને નાસ્તિકવાદનું બહુ જોર વધ્યું છે ત્યારે આ નિષ્ઠા તે આસુરી તત્ત્વોને મા’ત કરવા ઘણું બળ પ્રેરશે એ નિઃશંક છે. તેથી તો આ સ્વામિનારાયણ અર્થાત્ અક્ષરપુરુષોત્તમ સંપ્રદાય જગતમાં એક જીવંત સંપ્રદાય તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામતો જાય છે અને તેમાં અનેક બુદ્ધિજીવીઓ તથા મુમુક્ષુઓ, ખાસ કરીને યુવાનો આવીને જોડાય છે. દરેકના પ્રશ્નોનો ઉકેલ અહીં જડે છે. બ્રહ્મરૂપ થવાની ભાવનાનો તો સૌ સ્વીકાર કરે છે પણ બ્રહ્મરૂપ થવાનું સાધન તો સ્વામિનારાયણ ભગવાને પોતાની સાથે અનાદિ બ્રહ્મને લાવી, બતાવ્યું છે; તેથી ભવિષ્યમાં અન્ય સંપ્રદાયો સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતો સાથે સમન્વય સાધશે, તેમાંથી પ્રેરણા મેળવશે એ રીતે સંગઠિત થઈ જગતમાં પ્રવર્તી રહેલ આસુરી તત્ત્વના બળને હઠાવી શકાશે. આ સંપ્રદાયનો તેમાં મહત્ત્વનો ફાળો અને નેતૃત્વ હશે તેની પ્રતીતિ આપણને થાય છે, કારણ, આવી શુદ્ધ સર્વોપરી ઉપાસનાના પ્રવર્તક ભગવાન સ્વામિનારાયણ આ પૃથ્વી પર સંત દ્વારા સદા પ્રગટ છે તેથી આ શક્ય બનશે તે નિઃશંક છે.

૪. **અક્ષર તથા પુરુષોત્તમની સરખી સેવા-ભક્તિનો મહિમા (૬/૧૧૧-૧૧૩)** શ્રીજીમહારાજે નરનારાયણ, લક્ષ્મીનારાયણ, રાધાકૃષ્ણ વગેરે પરોક્ષ દેવની મૂર્તિઓ પધરાવીને ભક્તે સહિત ભગવાનની સરખી સેવા કરવાનું જણાવ્યું છે. સરખી સેવાની ભાવનાથી જ શિક્ષાપત્રીના શ્લોક-૧૧૧નું ભાષ્ય કરતાં સદ્ગુરુ શતાનંદમુનિએ લખ્યું છે : “જે મંદિરમાં શ્રીકૃષ્ણની એકલી મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરેલી હોય ત્યાં પણ શ્રીકૃષ્ણ રાધિકાદિ સેવકમંડળ સાથે જ છે એવી ભાવના કરવી.” એ જ ન્યાયે, જ્યાં હરિકૃષ્ણ મહારાજની એક મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા થઈ હોય ત્યારે પણ શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજ તેમના શ્રેષ્ઠ ભક્ત મૂળ અક્ષર ગુણાતીતાનંદ સ્વામી સાથે જ વિરાજમાન છે, એવી ભાવના કરીને બંનેની સરખી સેવા કરવી. વચનામૃતમાં સો જન્મની કસર એક જન્મે ટાળવા માટેનો ઉત્તમ ઉપાય દર્શાવતાં શ્રીજીમહારાજ આ વાત જણાવે છે. આ સંદર્ભમાં નિત્યાનંદ સ્વામીનો પ્રશ્ન અને શ્રીજીમહારાજનો ઉત્તર વાંચીએ : “નિત્યાનંદ સ્વામીએ પ્રશ્ન પૂછ્યો જે, “એ કસર મટીને કનિષ્ઠ હોય તે આ જન્મને વિષે જ ઉત્તમ ભક્ત થાય કે ન થાય? પછી શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા જે, “જેમ ભગવાનની માનસી પૂજા કરે તેમ જ જે ઉત્તમ હરિભક્ત હોય તેની પણ ભગવાનની પ્રસાદીએ કરીને ભગવાન ભેળી માનસી પૂજા કરે, અને જેમ ભગવાનને અર્થે થાળ કરે તેમ જ ઉત્તમ જે ભગવાનના ભક્ત તેને અર્થે પણ થાળ કરીને તેને જમાડે, અને જેમ ભગવાનને અર્થે પાંચ રૂપિયાનું ખરચ કરે તેમ જ તે મોટા સંતને અર્થે પણ ખરચ કરે. એવી રીતે ભગવાન ને ઉત્તમ લક્ષણવાળા જે સંત તેની અતિ પ્રેમે કરીને સરખી સેવા જે કરે તો તે કનિષ્ઠ ભક્ત હોય ને તે બે જન્મે તથા ચાર જન્મે તથા દસ જન્મે કે સો જન્મે કરીને ઉત્તમ ભક્ત જેવો થનારો હોય, તે આ ને આ જન્મે કરીને ઉત્તમ ભક્ત થાય છે. એવું ભગવાન ને તે ભગવાનના ભક્ત તેની સરખી સેવા કર્યાનું ફળ છે.” (વચ.વર. ૫) આ સાથે જ સમાજમાં પુણ્યતો પ્રશ્ન કે ‘સદ્ગુરુ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી, સદ્ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામી તો સાધુઓ હતા, તેમને વસ્ત્ર, અલંકાર, આભૂષણો, પાઘ અને વાઘા ધરાવવાં યોગ્ય છે ?’ તેનો ઉત્તર પણ મળી જાય છે કે સો જન્મની કસર એક જન્મે ટાળવા માટેનો ઉત્તમ ઉપાય શ્રીજીમહારાજે સરખી સેવાને દર્શાવી છે તે જ છે. જેની વિશેષ સ્પષ્ટતા ઉપસંહારમાં દર્શાવી છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સ્વામીશ્રી શાસ્ત્રીજી મહારાજે સ્વામી અને નારાયણ અર્થાત્ અક્ષરપુરુષોત્તમની કંઈ નવી વાત કરી નથી, પરંતુ શ્રીજીમહારાજના અંતર્ગત રુચિની સમગ્ર સંપ્રદાયને જાણ કરી છે અને એ રીતે અનંત જીવોનાં કલ્યાણનું દ્વાર ખોલ્યું છે. શાસ્ત્રીજી મહારાજ એક વાત વારંવાર કહેતા કે આપણે રાવણ જેવા કે શૂર્પણખા જેવા ભક્ત ન થવું પણ વિભીષણ જેવા ભક્ત થવું, રાવણને સીતા ઉપર પ્રેમ ને રામ ઉપર રોષ

હતો તો તેનું માથું કપાયું. તેમ જો ઉત્તમ ભક્ત જે ગુણાતીત તેની સાથે હેત રાખે અને ભગવાન જે મહારાજ તેનો દ્રોહ કરે તો માથું કપાય. અને શૂર્પણખાને રામ ઉપર પ્રેમ અને સીતા સાથે દ્વેષ હતો તો તેનાં નાક-કાન કપાયાં. તેમ ભગવાન સાથે હેત રાખે અને ઉત્તમ ભક્ત જે ગુણાતીત તેનો દ્રોહ કરે તો પણ નાક-કાન કપાય અને વિભીષણને ‘રામ લક્ષ્મણ જાનકી, જય બોલો હનુમાનકી’ એવી સમજણ હતી. તેમ આપણે પણ ઉત્તમ ભક્ત જે ધામ, ભગવાન જે ધામી અને તેમના સંબંધવાળા મુક્તો સાથે હેત રાખવું પણ તેમાંના કોઈ એકનો પણ દ્રોહ ન કરવો.

પ્ર.૬ નીચે આપેલાં વાક્યોમાંથી કોઈ પણ બે વિષે કારણો આપી સમજાવો. (બારેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૮)

જો નોંધ :- વચનામૃત, સ્વામીની વાતો કે અન્ય શાસ્ત્રને સંદર્ભરૂપે ન દર્શાવ્યા હોય પણ વિવરણ લખ્યું હોય તો સંપૂર્ણ સાચું આપવું.

૧. **શાસ્ત્રીજી મહારાજ ભોયકાના માલજી સોનીને મળવા ગયા. (૬/૧૨૬-૧૨૭) વરતાલ ચૈત્રી પૂનમના સમયમાં ગુણાતીતાનંદ સ્વામી પધાર્યા હતા. બંને દેશના આચાર્યો અને મોટા સદ્ગુરુઓ પધાર્યા હતા. તે વખતે સભામાં સંત પંક્તિમાં પાટ ઉપર પ્રથમ ગોપાળાનંદ સ્વામી, પછી નિત્યાનંદ સ્વામી, શુકસ્વામી અને ગુણાતીતાનંદ સ્વામી બેઠા હતા. તે વખતે ગોપાળાનંદ સ્વામીએ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની ઓળખ આપતાં માલજી સોનીને કહ્યું, ‘મેં તને કહ્યું હતું કે હું તને અક્ષરધામ બતાવીશ. આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી સાક્ષાત્ અક્ષરધામનો અવતાર છે. મહારાજે પણ ઘણીવાર તેમને અક્ષરધામ તરીકે ઓળખાવ્યાં છે. માટે તું ઓળખી લે !’ સત્સંગમાં આ વાત કણોપકર્ણ અને પરંપરાથી ચાલી આવતી હતી. આ વાતની સત્યતાની ખાતરી કરવા સ્વામીશ્રી શાસ્ત્રીજી મહારાજ ભોયકા ગયા અને માલજી સોનીના સ્વમુખે આ વાત તેમણે સાંભળી હતી. તે પછી યોગીજી મહારાજ અને બીજા સંત-હરિભક્તોને પણ ત્યાં લઈ જઈ તેમના મુખે વાત સંભળાવી હતી.**
૨. **ભગવાન સાકાર છે પણ નિરાકાર નથી. (૩/૧૩-૧૫) ભગવાન સાકાર છે તે સમજણ તાર્કિક રીતે શ્રીજીમહારાજે કેટલાંક વચનામૃતોમાં નિરૂપી છે. ભગવાનનું સ્વરૂપ નિરાકાર નથી. કાં જે, ભગવાન થકી જ સર્વ સ્થાવર જંગમ સૃષ્ટિ થાય છે. તે જો ભગવાન નિરાકાર હોય તો તે થકી સાકાર સૃષ્ટિ કેમ થાય ? જેમ આકાશ નિરાકાર છે તો તે થકી, જેવા પૃથ્વી થકી ઘટાદિક આકાર થાય છે તેવા થતા નથી. બ્રહ્માદિક જે સૃષ્ટિ તે સાકાર છે તો તેના કરનારા જે પરમેશ્વર તે પણ સાકાર જ છે. (વચ. ગ. મ. ૧૦) આ જ મુદ્દાને વિશેષપણે દેઢાવતાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે : ‘ભગવાન સદા સાકાર જ છે... અને સાકાર ન હોય તેને વિષે આકાશની પેઠે કર્તાપણું ન કહેવાય તથા એક દેશને વિષે રહેવાપણું ન કહેવાય.’ (વચ. ગ. અં. ૩૫, પં. ૧, ગ. મ. ૩૯) ‘ભગવાન સાકાર જ છે’ આ મુદ્દાને બીજી રીતે સમજાવતાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે, ‘જે ભગવાન પુરુષોત્તમ છે તે તો સદા સાકાર જ છે અને મહાતેજોમય મૂર્તિ છે અને અંતર્યામીપણે કરીને સર્વત્ર પૂર્ણ એવું જે સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ છે તે તો મૂર્તિમાન એવા જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તેનું તેજ છે અને શ્રુતિએ પણ એમ કહ્યું છે જે, ‘તે ભગવાન માયા સામુ જોતા હવા’ અને જ્યારે જુએ ત્યારે તેને શું એકલી આંખ જ હોય ? હાથપગ પણ હોય, માટે સાકાર રૂપનું પ્રતિપાદન થયું. અને વળી જેમ સમગ્ર જળ છે તેના જીવરૂપ જે વરુણ તે પોતાના લોકને વિષે સાકાર છે ને જળ નિરાકાર કહેવાય છે અને જેમ અગ્નિની જે જવાળા છે તે નિરાકાર કહેવાય છે અને તેના દેવતા જે અગ્નિ તે અગ્નિલોકને વિષે સાકાર છે અને જેમ સમગ્ર તડકો નિરાકાર કહેવાય છે ને સૂર્યના મંડળને વિષે જે સૂર્યદેવ છે તે સાકાર છે, તેમ સચ્ચિદાનંદ જે બ્રહ્મ તે નિરાકાર છે અને પુરુષોત્તમ જે ભગવાન તે સાકાર છે. અને એ સર્વત્ર એવું જે સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ તે પુરુષોત્તમ ભગવાનનું તેજ છે અને કોઈ એમ કહેશે જે શ્રુતિમાં એમ કહ્યું છે, ‘જે પરમેશ્વર તો કરચરણાદિકે રહિત છે ને સર્વત્ર પૂર્ણ છે.’ તો એ જે શ્રુતિએ, કરચરણાદિકનો નિષેધ કર્યો છે તે તો માયિક કરચરણાદિકનો નિષેધ કર્યો છે અને ભગવાનનો આકાર છે તે તો દિવ્ય છે પણ માયિક નથી. એવી રીતે ભગવાન પુરુષોત્તમ તો સદા સાકાર જ છે પણ નિરાકાર નથી અને જે નિરાકાર કહે છે તે તો સમજતા નથી. (વચ. ગ. પ્ર. ૪૫) આ વાત વધુ દૃઢ રીતે સમજાવતાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે, ‘એકાંતિક ભક્ત હોય તે તો એમ જાણે જે શાસ્ત્રમાં ભગવાનને જે અરૂપ ને નિર્ગુણ કહ્યા છે તે તો માયિક એવાં જે રૂપ ને ગુણ તેના નિષેધને અર્થે કહ્યા છે. પણ ભગવાન તો નિત્ય દિવ્યમૂર્તિ છે અને અનંત કલ્યાણગુણે યુક્ત છે. અને તેજના પુંજરૂપ કહ્યા તે તો મૂર્તિ વિના તેજ હોય નહિ, તેજ તે મૂર્તિનું છે.... તેમ બ્રહ્મ સત્તારૂપ છે... જે કોટિ સૂર્ય જેવો પ્રકાશ છે તે પુરુષોત્તમ ભગવાનની મૂર્તિનો પ્રકાશ છે... માટે કોઈ ગમે તેવાં શાસ્ત્ર વંચાતાં હોય અને તેમાં ભગવાનનું નિર્ગુણપણે કરીને પ્રતિપાદન આવે તે ઠેકાણે એમ જાણવું જે એ ભગવાનની મૂર્તિનો મહિમા કહ્યો છે. પણ ભગવાન તો સદા મૂર્તિમાન જ છે.’ (વચ. ગ. પ્ર. ૬૬)**
૩. **ભગવાનને સર્વકર્તા સમજવા આવશ્યક છે. (૨/૬-૭) જીવના કલ્યાણનું પરમ સાધન ભગવાનને સર્વકર્તાહર્તા સમજવા એ જ છે. તે જણાવતાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે, ‘કલ્યાણને અર્થે તો ભગવાનને સર્વકર્તાહર્તા જાણવા એ જ છે.’ (વચ. ગ.મ.૨૧) જીવનું કલ્યાણ તો આટલી જ વાતમાં છે જે, પ્રકટ પ્રમાણ એવા જે શ્રીકૃષ્ણ નારાયણ તેનું જ કર્યું સર્વ થાય છે પણ કાળ, કર્મ, ને માયાદિક કોઈનું કર્યું કાંઈ થતું નથી. એવી રીતે ભગવાનને વિષે જ એક કર્તાપણું સમજવું એ જ કલ્યાણનું પરમ કારણ છે અને જે જીવ ભગવાનને સર્વ કર્તાહર્તા નથી જાણતો તો તેથી બીજો કોઈ પાપી નથી. અને ગૌહત્યા, બ્રહ્મહત્યા, ગુરુસ્ત્રીનો સંગ તથા બ્રહ્મવેત્તા સદ્ગુરુનો દ્રોહ તે થકી પણ એને વધુ પાપી જાણવો, કાં જે ભગવાન વિના બીજા જે કાળ કર્માદિક તેને એ કર્તા જાણે છે, માટે એવો જે નાસ્તિક ચંડાળ હોય તેની તો છાયામાં પણ ઊભું રહેવું નહિ. (વચ.કા.૧૦) વળી, ભગવાન સર્વના કર્તાહર્તા છે તેનો ત્યાગ કરીને કેવળ, કાળ, કર્મ સ્વભાવ અને માયા તેને જગતના કર્તાહર્તા કહે છે માટે એ ભગવાનનો અતિ દ્રોહ છે. (વચ.વર. ૨) માટે સાચો ઉપાસક છે તે, “ભગવાનને કાળ જેવા ન જાણે, કર્મ જેવા ન જાણે, સ્વભાવ જેવા ન જાણે, માયા જેવા ન જાણે, પુરુષ જેવા ન જાણે, અને સર્વ થકી ભગવાનને જુદા જાણે અને એ સર્વના નિયંતા જાણે અને સર્વના કર્તા જાણે અને એ સર્વને કર્તા થકા પણ એ નિર્લેપ છે એમ ભગવાનને જાણે. (વચ.ગ.પ્ર. ૬૨) પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ શ્રી ભગવાન સ્વામિનારાયણના અનન્ય આશ્રયથી જ નિર્ભય થવાય છે. આ જગતમાં જે કાંઈ થાય છે તેના કર્તા ભગવાન જ છે એવી દૃઢ સમજણ હોય તો ભક્તને કાળ, કર્મ, માયા કે બીજો કોઈ દેવ,**

દેવી કે મંત્ર, જંત્ર, તંત્ર વગેરેનો ભય ન રહે. એવી નિર્ભય સ્થિતિ હોય તો જ બ્રહ્મને પમાય છે. સુખ-દુઃખમાં પણ ભગવાનના કર્તાપણાની દૃઢ સમજણથી જ સ્થિર મતિ રહે છે. તેથી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી કહે છે, ‘જો માર માર કરતો કોઈ આવતો હોય તો એમ સમજવું જે મારા સ્વામીનું જ કર્યું સર્વે થાય છે પણ તે વિના કોઈનું હલાવ્યું પાંદડું પણ હલાતું નથી. (સ્વા.વા. ૧/૮૮) ભગવાનના કર્તાપણાની સમજણની દૃઢતા કરવાથી તેમની આજ્ઞા પાળવાનું બળ મળે છે. ક્યારેક વિપરિત દેશકાળમાં અંતરની અતિ દૃઢતા હોવા છતાં કોઈ આજ્ઞાનો લોપ થઈ જાય તો પણ આ નિશ્ચયના બળે તેના અંતરમાં ઝાંખપ આવતી નથી. અને તેથી જ ભગવાનને વિષે કર્તાપણાની સમજણ દૃઢ કરવી તે ઉપાસનાનો પ્રાથમિક સિદ્ધાંત છે.

૪. પુરુષોત્તમ નારાયણ સર્વત્ર મૂર્તિમાન થકા વ્યાપક જ છે. (૩/૧૫-૧૬) વેદાંતાદિક શાસ્ત્રોમાં ભગવાનને વ્યાપક કહ્યા છે. તો ભગવાન વ્યાપક થકા મૂર્તિમાન અને મૂર્તિમાન થકા વ્યાપક કેવી રીતે હોઈ શકે ? મુક્તાનંદ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપે શ્રીજીમહારાજ વચનામૃતમાં કહે છે : “બ્રહ્મ તો એકદેશી છે પણ સર્વદેશી નથી... અને ભગવાનને ગ્રંથમાં વ્યાપક કહ્યા છે તે તો મૂર્તિમાન છે તે જ પોતાની સામર્થ્યે કરીને એક ઠેકાણે રહ્યા થકા સર્વને દર્શન આપે છે એમ વ્યાપક કહ્યા છે, પણ આકાશની પેઠે અરૂપ થકા વ્યાપક નથી. ભગવાન તો સદા મૂર્તિમાન જ છે. તે મૂર્તિમાન ભગવાન અક્ષરધામમાં રહ્યા થકા જ અનંત કોટિ બ્રહ્માંડમાં ભાસે છે.” (વચ.વર. ૧૩) વળી જીવમાં ભગવાન અલિંગપણે (નિરાકારપણે) રહ્યા છે કે મૂર્તિમાન ? અને મૂર્તિમાન હોય તો વ્યાપક કેમ કહેવાય ? એ નિત્યાનંદ સ્વામીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે : “ભગવાન તો ઈન્દ્રિયો, દેવતા, અંતઃકરણ અને જીવ એ સર્વના આશ્રયપણે રહ્યા છે. તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ઉદ્ભવ ભેળે ગોપીઓને કહેવરાવ્યું છે જે, .. ‘હું મથુરામાં રહ્યો છું તે તો જેમ મહાભૂત વિશેષપણે કરીને બ્રહ્માંડને વિષે રહ્યાં છે તેમ રહ્યો છું. અને જેમ એ ભૂત જીવોના દેહોમાં સામાન્યપણે રહ્યાં છે તેમ હું તમારે પાસે રહ્યો છું. અને જે દેખાતો નથી તે તો તમારા ચિત્તની વૃત્તિનો મારે વિષે નિરોધ થાય તેને અર્થે નથી દેખાતો; પણ રહ્યો તો મૂર્તિમાન છું.” (વચ.લો. ૧૫) આ રીતે જીવમાં ભગવાન મૂર્તિમાન જ છે. તે વ્યાપક કેમ હોય તે સમજાવતાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે : “મૂર્તિમાન હોય તે પણ વ્યાપક હોય. જેમ અગ્નિદેવ છે તે પોતાના લોકને વિષે મૂર્તિમાન છે ને પોતાની શક્તિએ કરીને કાષ્ઠને વિષે રહ્યો છે, તેમ ભગવાન પણ પોતાના અક્ષરધામને વિષે મૂર્તિમાન થકા પોતાની અંતર્યામી શક્તિએ કરીને જીવોને વિષે વ્યાપીને રહ્યા છે ને મૂર્તિમાનની પેઠે ક્રિયાને કરે છે; માટે એને પણ મૂર્તિમાન જાણવા.” (વચ.કા. ૪) આ વચનામૃતોના શબ્દો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ભગવાન અક્ષરધામમાં વ્યતિરેક સ્વરૂપે એકદેશસ્થપણે મૂર્તિમાન થકા વિરાજમાન છે, તેમ છતાં પોતે જે અંતર્યામી શક્તિએ કરીને સર્વત્ર વ્યાપક છે તે અંતર્યામી સ્વરૂપને પણ મૂર્તિમાન જાણવાનો મહારાજનો અભિપ્રાય છે. તે મુદ્દો સ્પષ્ટ કરતાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે : “અંતર્યામીપણે કરીને જીવ, ઈશ્વરને વિષે વ્યાપક એવું જે પુરુષોત્તમ ભગવાનનું બ્રહ્મરૂપ તેજ તે નિરાકાર છે, તો પણ જીવ, ઈશ્વર સર્વને તેમનાં કર્મને અનુસારે યથાયોગ્યપણે કર્મનાં ફળને દેવાને વિષે નિયંતાપણું છે ને સાકારની પેઠે નિયંતારૂપ ક્રિયાને કરે છે, માટે તે તેજને પણ સાકાર જેવું જાણવું.” (વચ.ગ.પ્ર. ૪૫) આ રીતે પુરુષોત્તમ નારાયણ સર્વત્ર મૂર્તિમાન થકા વ્યાપક જ છે.

પ્ર.૭ ઉપાસનામાં શું સમજવું ? અને શું ન સમજવું ? તેના આધારે નીચે આપેલાં વાક્યોની પૂર્તિ કરો. (કુલ ગુણ : ૭)

(ઉપાસનામાં શું સમજવું ?)

૧. માયા ત્રિગુણાત્મક, પરિણામી નિત્ય, જડ, અનંતકોટિ બ્રહ્માંડરૂપ સૃષ્ટિનું ઉપાદાન અને વિવિધ વિસ્મયકારી એવી પરબ્રહ્મની શક્તિ છે. આ જ માયા જીવો તથા ઈશ્વરોની અહં-મમતાનો હેતુ હોઈ તેઓની અનાદિ સંસૃતિનું કારણ બને છે. અક્ષરબ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ સદાય આ માયાથી અત્યંત નિર્લેપ, પર અને તેના શરીરી છે. (૧૪૩-૧૪૪)
૨. તેથી મનુષ્યરૂપે વિચરતા પરબ્રહ્મના સ્વધામગમન બાદ પણ બ્રહ્મસ્વરૂપ ગુરુના ભાવને લીન કરીને તેમના દ્વારા પરમાત્મા જ સ્વયં વિચરતા હોવાથી તે પ્રત્યક્ષ ગુરુહરિનો પ્રસંગ કરનાર મુમુક્ષુને ઉપાસના તો એકમાત્ર પરમાત્માની જ રહે છે. (૧૪૫)
૩. માયિક ઈન્દ્રિય-અંતઃકરણને અગોચર એવા આ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ સ્વયં પોતાના દિવ્ય સંકલ્પથી, કરુણાએ કરીને, અનંત જીવો તથા ઈશ્વરોના આત્મિક કલ્યાણને અર્થે અને પોતાના ભક્તોના મનોરથ પૂર્ણ કરવા માટે અક્ષરધામમાં રહ્યા થકા જ, પોતાનાં સર્વ દિવ્ય ગુણ, ઐશ્વર્ય આદિ સહિત જ બ્રહ્માંડ-બ્રહ્માંડ પ્રત્યે સાક્ષાત્ મનુષ્યરૂપે પ્રગટ થઈ સર્વને નયનગોચર થાય છે. (૧૪૨)
૪. અક્ષરાધિપતિ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ નિત્ય, સર્વોપરી, સદા દિવ્ય, સદા સાકાર, નિર્દોષ, માયાપર, એક અને અદ્વિતીય ચૈતન્ય તત્ત્વ છે. (૧૪૧)

(ઉપાસનામાં શું ન સમજવું ?)

૫. ભગવાન પૃથ્વી પર પ્રગટે છે ત્યારે તેઓ ધામમાં હોતા નથી (ધામ ખાલી હોય છે), તેમ ન સમજવું. (૧૪૬)
૬. આજ્ઞા પાળ્યા વગર, શિક્ષાપત્રી પાળ્યા વગર, અથવા તેને ગૌણ કરીને મોક્ષ મળી શકે છે, તેમ ન સમજવું. (૧૪૬)
૭. પરબ્રહ્મ પરમાત્મા તથા પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ સંત વગર કેવળ મૂર્તિ કે શાસ્ત્રને આશરે બ્રહ્મરૂપ-એકાંતિક થઈ શકાય છે, તેમ ન સમજવું. (૧૪૬)

પ્ર.૮ ટૂંકનોંધ લખો : ‘ગુણાતીત સંતનો મહિમા શ્રીજીમહારાજના મુખે’ (૫/૮૫-૮૭) (કુલ ગુણ : ૫)

નોંધ : ઓછામાં ઓછા ત્રણ પ્રમાણો લખેલા હોવા જોઈએ.

“એવી નિષ્ઠાવાળો જે સંત છે તેના પગની રજને તો અમે પણ માથે ચઢાવીએ છીએ અને તેને દુખવતા થકા મનમાં બીએ છીએ અને તેનાં દર્શનને પણ ઈચ્છીએ છીએ... એવા યથાર્થ ભગવાનના ભક્ત છે તેનું દર્શન તો ભગવાનનાં દર્શનતુલ્ય છે અને એનાં દર્શને કરીને અનંત પતિત જીવનો ઉદ્ધાર થાય એવા એ મોટા છે.” (વચ.ગ.પ્ર. ૩૭) “તે સંત થકી ભગવાન અથવા ભગવાનના ધામ તે અણુમાત્ર છેટે નથી.... એવા સંતનું દર્શન થયું ત્યારે એમ જાણવું જે મને સાક્ષાત્કાર ભગવાનનું દર્શન થયું.”

(વચ.સા.૧૦) “જેને એવું સાધુપણું આવ્યું તેને ને પુરુષોત્તમ ભગવાનને કાંઈ છેદું રહેતું નથી. (વચ.ગ.પ્ર. ૪૪) એવી જાતના જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્યાદિક જે અનંત શુભ ગુણ તેણે યુક્ત જે ભક્ત હોય તેના હૃદયમાં ભગવાન નિવાસ કરે છે પછી તે ભક્ત જે તે ભગવાનને પ્રતાપે કરીને અનંત પ્રકારનાં ઐશ્વર્યને પામે છે ને અનંત જીવના ઉદ્ધારને કરે છે. સમર્થ થકા જરણા કરવી તે કોઈથી થાય નહિ. એવી રીતે જરણા કરે તેને અતિમોટા જાણવા. અને એ સમર્થ તો કેવો જે, એના નેત્રમાં ભગવાન જોનારા છે તે માટે બ્રહ્માંડમાં જેટલાં જીવ પ્રાણી છે તેનાં નેત્રને પ્રકાશ કરવાને સમર્થ થાય છે. અને એના પગમાં ચાલનારા ભગવાન છે તે માટે બ્રહ્માંડમાં સર્વ જીવના પગને વિષે ચાલવાની શક્તિને પોષણ કરવાને એ સમર્થ થાય છે. એમ એ સંતની સર્વ ઈન્દ્રિયોમાં ભગવાન રહ્યા છે તે માટે એ સંત તો બ્રહ્માંડમાં સર્વ જીવોની ઈન્દ્રિયોને પ્રકાશ કરવાને સમર્થ થાય છે, માટે એ સંત તો સર્વ જગતના આધારરૂપ છે.” (વચ.ગ.પ્ર. ૨૭) “ભગવાનના સાધુ તે તો ભવબ્રહ્માદિક દેવ થકી પણ અધિક છે.” (વચ.ગ.મ. ૫૯) “જ્યારે એ ભગવાનને ભજીને આવી રીતનો સાધુ થયો ત્યારે સાધુ થકી બીજી કોઈ મોટી પદવી નથી. જેમ રાજા હોય ને તેની રાણી હોય તે જેટલામાં રાજાનું રાજ્ય છે તેટલામાં રાણીનું રાજ્ય પણ કહેવાય અને જેવો રાજાનો હુકમ ચાલે તેવો રાણીનો પણ હુકમ ચાલે, તેમ ભગવાનનો પ્રતાપ છે તેવો જ એ સાધુનો પ્રતાપ છે.” (વચ.ગ.મ. ૨૨) “એવા જે (વડવાનળ અગ્નિ જેવા) મોટાપુરુષ છે તે સમુદ્રના જળ જેવા ખારા જીવ હોય તેને પણ મીઠા કરી નાખે છે. અને વડવાનળ અગ્નિ જેવા તો સિદ્ધ દશાવાળા ભગવાનના પરમ એકાંતિક સાધુ છે.” (વચ.વર. ૩) “એવા સાધુની સેવા કરે તો ભગવાનની સેવા કર્યા તુલ્ય ફળ થાય છે.” (વચ.ગ.અં. ૩૫) એવી રીતે ભગવાનને ઉત્તમ લક્ષણવાળા જે સંત તેની અતિપ્રેમે કરીને સરખી સેવા જે કરે તો તે કનિષ્ઠ ભક્ત હોય ને તે બે જન્મે તથા ચાર જન્મે તથા દશ જન્મે કે સો જન્મે કરીને ઉત્તમ ભક્ત જેવો થનારો હોય, તે આ ને આ જન્મે કરીને ઉત્તમ ભક્ત થાય છે. એવું ભગવાન ને તે ભગવાનના ભક્ત તેની સરખી સેવા કર્યાનું ફળ છે. (વચ.વર. ૫) “અતિશય જે મોટાપુરુષ હોય તેનો જે ઉપર રાજીપો થાય તેના ગમે તેવા મલિન સંસ્કાર હોય તો નાશ પામે અને મોટાપુરુષનો રાજીપો થયો હોય તો રાંક હોય તે રાજા થાય અને ગમે તેવાં ભૂંડા પ્રારબ્ધ હોય તો રૂડાં થાય અને ગમે તેવું તેને માથે વિઘ્ન આવનારું હોય તે નાશ થઈ જાય.” (વચ.ગ.પ્ર. ૫૮) “સત્પુરુષને વિષે દૃઢ પ્રીતિ એ જ આત્મદર્શનનું સાધન છે અને સત્પુરુષનો મહિમા જાણ્યાનું પણ એ જ સાધન છે અને પરમેશ્વરનું સાક્ષાત્ દર્શન થવાનું પણ એ જ સાધન છે.” (વચ.વર. ૧૧) આ ઉપરાંત અનેક વચનામૃતમાં લખ્યું છે કે “એવા ગુણાતીત સંતના પ્રસંગથી. સેવાથી, પ્રસન્નતાથી જ શુભ સંસ્કારો થાય છે, ભગવાનમાં પ્રીતિ થાય છે, સ્વભાવ ટળે છે, વાસના બળે, ધર્મ-જ્ઞાનાદિક અનંત કલ્યાણકારી ગુણો યુક્ત ભક્તિ ઉદય થાય છે અને જીવનું અતિશય રૂડું પણ એ થકી જ થાય છે, એટલે કે સંત થકી જે જે ચિંતવીએ તે તે પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી શ્રીજીમહારાજ કહે છે. સંતનો સમાગમ મળ્યો તે તો મને પરમ ચિંતામણિ અને કલ્પવૃક્ષ મળ્યો છે.” (વચ.ગ.પ્ર. ૧૪)

(વિભાગ - ૨ સત્સંગ વાચનમાળા ભાગ ૩, આઠમી આવૃત્તિ માર્ચ - ૨૦૧૧,

યુગવિભૂતિ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ છટ્ટી આવૃત્તિ ડિસેમ્બર - ૨૦૧૩)

પ્ર.૯ નીચે આપેલાં અવતરણો કોણ, કોને અને ક્યારે કહે છે તે લખો. (કુલ ગુણ : ૯)

❧ નોંધ :- કોણ કહે છે - ૧ ગુણ, કોને કહે છે - ૧ ગુણ, ક્યારે કહે છે - ૧ ગુણ.

૧. “સિંહના તો સિંહ જ હોય.” (૩/૩૪) ⇨ મહારાજ - ગોપાળાનંદ સ્વામીને
⇨ નિષ્કુળાનંદ સ્વામીની વાતોથી મોટા પુત્ર માધવજીને વૈરાગ્યનો રંગ લાગ્યો અને દીક્ષા લીધી. ગોપાળાનંદ સ્વામીએ તેમનું નામ ‘ગોવિંદાનંદ’ પાડ્યું અને મહારાજ પાસે જઈ આશીર્વાદ અપાવ્યા ત્યારે મહારાજ કહે છે. અથવા
૨. “અમે બાઈઓથી દૂર રહીએ છીએ, અમારે પગે અડશો નહિ.” (૫/૫૦)
⇨ પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામી - કુશળકુંવરબાને
⇨ એકડમલ થઈને ફરતાં ફરતાં પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામી ધર્મપુર ગયા. ત્યાં રોજના નિયમ પ્રમાણે કુશળકુંવરબા ધર્મશાળામાં આવ્યા અને તીર્થવાસીઓનાં ચરણસ્પર્શ કરતાં કરતાં સ્વામી પાસે આવ્યાં ત્યારે પોતાના પગ દૂર ખસેડીને સ્વામી બોલ્યા.
૩. “હવે ત્યાગ-વૈરાગ્યની વાતો મારાથી નહિ થાય.” (૧/૮)
⇨ ગોપાળાનંદ સ્વામી - ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને
⇨ ગોપાળાનંદ સ્વામી ધી જમતા નહિ. તેથી તેમના શરીરને વિશેષ ઘસારો લાગતો. તેમનું શરીર સચવાય અને હરિભક્તોને સુખ મળે એ હેતુથી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ તેમને રોટલી ધી ચોપડીને આપી. સ્વામીના પ્રેમ અને આગ્રહથી જમી ગયા બાદ કહે છે. અથવા
૪. આજે જૂના વેરનું નિરાકરણ થાય છે. (૫૧) ⇨ સ્વામીશ્રી - સૌને
⇨ કૂકડ અને ઓદરકા ગામનો ૨૦૦ વર્ષથી ભભૂકતો વૈરાગ્નિ પલવારમાં શમી ગયો. તે સમયે સૌને આશીર્વાદ આપતાં સ્વામીશ્રી કહે છે.
૫. રાજા આગળ નોકરને પગે લાગીએ તો કેવું લાગે ? (૨૧)
⇨ સ્વામીશ્રી (પ્રમુખસ્વામી) - ભગવદ્ચરણદાસ સ્વામીને
⇨ ઠાકોરજીના દર્શનમાં લીન સ્વામીશ્રીને ચરણસ્પર્શ કરવા ભગવદ્ચરણ સ્વામી ઝૂક્યા ત્યારે સ્વામીશ્રી કહે છે. અથવા
૬. ‘એને કહો કે હિંદુસ્તાનમાં પોતે આવીને જુએ !’ (૨૫)
⇨ સ્વામીશ્રી - આત્મસ્વરૂપદાસ સ્વામીને
⇨ સાઉથ આફ્રિકાના જહોનિસબર્ગમાં અંગ્રેજ પત્રકારે પ્રશ્ન કર્યો કે ‘તમે સ્ત્રીઓને દૂર રાખો છો, તો તેઓ ઉપેક્ષાનો કે ભેદભાવ થઈ રહ્યાનો અનુભવ નથી કરતી ? ત્યારે.

પ્ર.૧૦ નીચે આપેલાં વાક્યોનાં કારણ જણાવો. (નવેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૮)

નોંધ : અહીં કેવળ પ્રસંગોના મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીઓએ તે વિસ્તૃત રીતે લખેલા હોવા જોઈએ.

૧. મુક્તાનંદ સ્વામીએ ‘ભ્રમણા ભાંગી રે હૈયાની..’ કીર્તન રચ્યું. (૨/૧૮) રામાનંદ સ્વામીના અંતર્ધાન થયા પછી મહારાજે સમાધિ પ્રકરણ ચલાવ્યું તેથી મુક્તાનંદ સ્વામી ખૂબ અકળાઈ ગયા. મહારાજે મુક્તાનંદ સ્વામીના શિષ્યોને સમાધિ કરાવી છતાં પણ સમાધિની વાત મનાઈ નહિ. રામાનંદ સ્વામીએ તેમને દર્શન દઈને મહારાજનો અપરંપાર મહિમા સમજાવ્યો, કે આ તો સાક્ષાત્ પુરૂષોત્તમ નારાયણ છે, તેથી તેમની અશાંતિ દૂર થઈ. મહારાજનો મહિમા સમજાયો તેથી તેમને ઊંચકીને રામાનંદ સ્વામીની ગાદી પર બેસાડ્યા, પૂજા કરી અને ‘જય સદ્ગુરુ....’ આરતી બનાવી અને મહારાજની આરતી ઉતારી અને કીર્તન જોડ્યું :

“ભ્રમણા ભાંગી રે હૈયાની, નથી એ વાત કેને કહ્યાની,
વીતી હોય તે રે જાણે, અણસમજ્યા મન ઈર્ષા આણે ...’

આ પ્રસંગ પછી મહારાજે મુક્તાનંદ સ્વામીને એક નાની લાકડી પ્રસાદીરૂપે આપી તે જેને અડાડે તેને સમાધિ થાય. આમ, એમનાં વચને પછી અનેકને સમાધિ થવા લાગી. **અથવા**

૨. અરદેશરજીને રઘુવીરજી મહારાજનો મહિમા સમજાયો. (૪/૪૨) સુરતમાં રહેતા પારસી હરિભક્ત અરદેશરજીને સંતોનો મહિમા હતો પણ આચાર્ય મહારાજનો મહિમા બહુ ન હતો. એક પ્રસંગે ગોપાળાનંદ સ્વામી, નિત્યાનંદ સ્વામી વગેરે સદ્ગુરુઓ રઘુવીરજી મહારાજ સાથે સુરત પધાર્યા. સંતોએ વિચાર્યું કે અરદેશરજી મોટા હરિભક્ત છે તેથી તેમને આચાર્ય મહારાજનો મહિમા સમજાય તો સારું. અહીં એવું બન્યું કે ગોપાળાનંદ સ્વામીએ સાધુ કેશવજીવનદાસજીને સમાધિ કરાવી. અરદેશરજીએ સાધુની નાડી જોઈ પણ તે ચાલતી ન હતી. આવી રીતે ત્રણ દિવસ થઈ ગયા. એટલે અરદેશરજીએ ગોપાળાનંદ સ્વામીને સાધુને સમાધિમાંથી જાગ્રત કરવા વિનંતી કરી. ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું કે ‘તમે રઘુવીરજી મહારાજને કહો તે જગાડશે.’ આચાર્ય મહારાજ સભામાં પધાર્યા ત્યારે અરદેશરજીએ વિનંતી કરી. તેથી તેમણે તે સાધુને નામ દઈને બોલાવ્યા કે તરત જ તેઓ જાગ્રત થયા. પછી સમાધિમાં શ્રીજીમહારાજનાં દર્શન થયાં. તેવી તે સાધુએ વાત કરી. અને મહારાજે સૌને જય સ્વામિનારાયણ કહ્યા છે. તેમ કહ્યું. આમ રઘુવીરજી મહારાજ પણ આવી દિવ્ય સમાધિ કરાવી શકે તેવા સમર્થ છે તે જોઈને અરદેશરજીને રઘુવીરજી મહારાજનો મહિમા સમજાયો.

૩. આફ્રિકામાં એરપોર્ટના અધિકારીઓ સ્વામીશ્રીનાં ચરણોમાં ઝૂકી પડ્યા. (૩૩) સ્વામીશ્રી જે વિમાનમાં દારેસલામ ગયા હતા તે વિમાનમાં હીરાની દાણચોરી થઈ રહી છે. તેવી ખબર એરપોર્ટના અધિકારીઓને મળતાં સ્વામીશ્રી અને સંતોનો સંપૂર્ણ સામાન ચેક કર્યો પણ કંઈ ન મળ્યું. સામાન્ય રીતે મુસાફરીમાં રખાતા પંચોતેર જેટલા શિર્લીંગ પણ સ્વામી કે કોઈ સંતો પાસેથી ન મળતાં આવા મુસાફરો પહેલી જ વાર જોવા મળ્યા. આંતરરાષ્ટ્રીય મુસાફર તરીકે જ નહિ પરંતુ એક વિશ્વવ્યાપી સંસ્થાના અધ્યક્ષ હોવા છતાં સ્વામીશ્રી પાસે પોતાની માલિકીનો એક કાણો પૈસો પણ નથી. એ જાણીને એ અધિકારીઓને લાગ્યું કે તેઓ પૃથ્વી ઉપર કોઈ જુદી માટીના મહામાનવનાં દર્શન કરી રહ્યા છે. ક્ષમા-પ્રાર્થના સાથે સ્વામીશ્રીનાં ચરણોમાં તેઓ ઝૂકી પડ્યા. **અથવા**

૪. વિલ્કિન્સનના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. (૨૯) ઈંગ્લેન્ડના આસ્ટન શહેરમાં ૧૯૭૭માં સ્વામીશ્રીના સ્વાગતમાં નગરયાત્રાનું આયોજન થયું હતું. તે શહેરના મેયર અને અંગ્રેજબંધુ અશ્વવિદ્યાના જાણકાર વિલ્કિન્સન પણ ભાગ લેવા આવ્યા હતા. વિલ્કિન્સને જોયું તો સ્વામીશ્રીની બગીને જોડેલો ઘોડો રેસનો હતો. તેથી જ્યારે બેન્ડ-વાજાં વાગશે ત્યારે તે વિકરશે. તેમણે વ્યવસ્થાના અગ્રેસર શ્રી. સી. ટી. પટેલનું ધ્યાન દોર્યું. ત્યારે શ્રી. સી. ટી. પટેલે કહ્યું ‘એના નિયંતા સ્વામીશ્રી છે. તેઓ બગીમાં બેસશે પછી કંઈ નહિ થાય!’ આ સાંભળીને મેયર ખૂબ ગુસ્સે થયા. પણ કંઈ બીજો નિર્ણય લે તે પહેલાં તો સ્વામીશ્રી પધારી ગયા અને બગીમાં બિરાજી ગયા. વિલ્કિન્સનના આશ્ચર્ય વચ્ચે મદોન્મત્ત ઘોડો એકદમ શાંત થઈ ગયો. સમગ્ર નગરયાત્રા દરમિયાન તે ઘોડો નીચી દૃષ્ટિ કરીને જ ચાલ્યો.

પ્ર.૧૧ નીચે આપેલા વિષયો ઉપર મુદ્દાસર વિવરણ લખો. (બારેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૮)

નોંધ : અહીં કેવળ પ્રસંગોના મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીઓએ તે વિસ્તૃત રીતે લખેલા હોવા જોઈએ.

૧. ખુશાલ ભટ્ટના બાળપણના ચમત્કારો (૧/૨-૩)

(૧) શામળાજીની મૂર્તિ ટોડલામાં ખુશાલ ભટ્ટ સાથે રમવા આવતી. (૨) ઈડરના રાજા, તેના કુટુંબીજનોના અને કારભારીઓનાં ઝાડા-પેશાબ એકદમ બંધ થઈ ગયાં. (નોંધ : ખુશાલ ભટ્ટના ઐશ્વર્યના પ્રસંગો જાણીતા હોવાથી તે પ્રસંગને યાદ કરાવવા અત્રે ફક્ત મુદ્દા જ આપ્યા છે.) **અથવા**

૨. રઘુવીરજી મહારાજે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનો લાભ સૌને અપાવ્યો. (૪/૪૩-૪૪)

રઘુવીરજી મહારાજ નિસ્પૃહી આચાર્ય હતા. ૧૯૧૧ના હરિજયંતીના સમૈયા પર ગુણાતીતાનંદ સ્વામી જ્યારે વરતાલ પધાર્યા ત્યારે આચાર્ય મહારાજે સત્સંગિજીવનની કથા સાડા ચાર માસ સુધી કરાવવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી. પધરામણીની ભેટ આ રીતે સારા કાર્યમાં વપરાય તે યોગ્ય છે તેમ જણાવી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ રાજીપો દર્શાવ્યો. સ્વામી વરતાલ પધાર્યા. દેશોદેશથી સંત-હરિભક્તો પધાર્યા હતા. ગોમતીમાં પાણી હતું નહિ. એટલે આચાર્ય મહારાજે સ્વામીને પ્રાર્થના કરતાં વરસાદ થયો અને ગોમતી તળાવ પાણીથી ભરાઈ ગયું. સવારે મંગળા અને શણગાર આરતી વચ્ચે તથા સવારની કથા પછી આચાર્ય મહારાજની આજ્ઞાથી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી કથા કરતા. શ્રીજીમહારાજના પુરુષોત્તમપણાની તથા વિષયબંડનની અદ્ભુત વાતો સ્વામી કરતા. અક્ષરરૂપ થવાની વાતો પણ કરતા. આવી આકરી વાતોથી કેટલાય ઝાંખા પડી ગયા. તેથી શુક્રમુનિને કથા કરવા જણાવ્યું. પરંતુ શુક્રમુનિનો

અવાજ ઝીણો અને શાસ્ત્રની સૂક્ષ્મ અને ગૂઢ વાતો સૌને સમજાય નહિ. ત્યારે આચાર્ય મહારાજે સભામાં કહ્યું કે ‘આ કથા ચાલશે ત્યાં સુધી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી જ વાતું કરશે. જેને ન સહે તે ગામડે ફરવા જાય.

૩. **સ્વામીશ્રીની માન-અપમાનમાં સ્થિરતા. (૨૬,૨૭) માન :** તા.૨૦/૭/૧૯૮૫ના સાંજે ૬-૫૦ વાગે લંડનના કવીન્સપાર્ક રેન્જર્સ સ્ટેડિયમમાં સત્તર હજારની મેદની વચ્ચે સુર્વણ રંગી તુલામાં ઈષ્ટદેવ હરિકૃષ્ણ મહારાજને પોતાના ખોળામાં પધરાવીને બેઠેલા પ્રમુખસ્વામી મહારાજની તુલા થઈ રહી હતી. ચારેબાજુ જયનાદો થઈ રહ્યા હતા. ગોરાઓની ધરતી પર આવું શાહી-સુર્વણ સન્માન આ પૂર્વે કોઈ ભારતીય કે સંતનું થયું નથી. સ્વામીશ્રી સ્ટેડિયમમાંથી વિદાય લઈને મોટરમાં બિરાજ્યા કે તરત જ પહેલાનું અધૂરું રહેલું કાર્ય આદરી દીધું. હરિભક્તોની સુખ-દુઃખની કહાણીઓ, સમસ્યાઓના પત્રનું વાચન અને જવાબો આપવામાં પ્રમુખ સ્વામી લીન થઈ ગયા. જાણે કોઈ સમારંભ યોજાયો જ નથી. **અપમાન :** લંડનના અક્ષરપુરુષોત્તમ મંદિરમાં એક મુરબ્બી સ્વામીશ્રીને મળવા આવ્યા, કંઈક ગેરસમજે તેમને વિકૃત અને ઉગ્ર બનાવ્યા હતા. ન શોભે તેવા વાણીપ્રહારોથી એમણે સ્વામીશ્રી સાથે વાર્તાલાપ શરૂ કર્યો. વર્તન અસભ્ય ને તોછડું હતું. સામે બેઠેલા એક બે સંતો અને યુવકો માટે તે અસહ્ય હતું. પણ સ્વામીશ્રી બિલકુલ સ્વસ્થ હતા. તેમના ચહેરા પર ન તો અકળામણ હતી, ન હતો આકોશ કે ન હતો પ્રતિકાર કરવાનો ઉકળાટ. ક્ષમાની મૂર્તિ બનીને શાંતિથી બેસી જ રહ્યા ને બીજાને ય વાર્યા. એટલું જ નહિ, સેવકોને સૂચના આપી, ‘એમને જમાડીને મોકલજો.’ અપમાનને તે પલભરમાં ભૂલી શકે છે, કારણ કે તે ક્ષમાના સાગર છે. ક્ષમા આપ્યા પછી તે વીસરી જવું તે વધારે કપરી કસોટી છે. આમ માન હોય કે અપમાન હોય સ્વામીશ્રી બંનેમાં સ્થિર છે. **અથવા**

૪. **સ્વામીશ્રીની ક્ષમાભાવના (૨૭, ૪૦) (૧)** લંડનના અક્ષરપુરુષોત્તમ મંદિરમાં એક મુરબ્બી સ્વામીશ્રીને મળવા આવ્યા, કંઈક ગેરસમજે તેમને વિકૃત અને ઉગ્ર બનાવ્યા હતા. ન શોભે તેવા વાણીપ્રહારોથી એમણે સ્વામીશ્રી સાથે વાર્તાલાપ શરૂ કર્યો. વર્તન અસભ્ય ને તોછડું હતું. સામે બેઠેલા એક બે સંતો અને યુવકો માટે તે અસહ્ય હતું. પણ સ્વામીશ્રી બિલકુલ સ્વસ્થ હતા. તેમના ચહેરા પર ન તો અકળામણ હતી, ન હતો આકોશ કે ન હતો પ્રતિકાર કરવાનો ઉકળાટ. ક્ષમાની મૂર્તિ બનીને શાંતિથી બેસી જ રહ્યા ને બીજાને ય વાર્યા. એટલું જ નહિ, સેવકોને સૂચના આપી, ‘એમને જમાડીને મોકલજો.’ અપમાનને તે પલભરમાં ભૂલી શકે છે, કારણ કે તે ક્ષમાના સાગર છે. ક્ષમા આપ્યા પછી તે વીસરી જવું તે વધારે કપરી કસોટી છે. આમ, માન હોય કે અપમાન હોય સ્વામીશ્રીની બંનેમાં સ્થિર છે. (૨) ત્રિચિનાપલ્લીમાં સ્વામીશ્રીના ઉતારાના ચોથા માળે પાણીની ટાંકીમાં એક ચોર હતો. લોકો તેને શોધી રહ્યા હતા. રામચરણ સ્વામીની મદદથી ચોરને ટાંકીમાંથી બહાર કાઢી પાણી પાવું. સ્વામીશ્રીએ રામચરણદાસ સ્વામીને સૂચના આપી ‘તેને બહાર પણ નહીં જવા દેતા. લોકો લાકડીઓ લઈને ઊભા છે. બીચારાને ટીપી નાખશે. સ્વામીશ્રીએ ચોરને પણ સદ્બોધ આપ્યો : ‘ભાઈ ! કોઈકનું લૂંટીને શા માટે ખાવું ? જાતમહેનત કરીએ! હરામનું ખાવું નહીં ... ચોરી કરવી તેના કરતાં ભગવાને હાથપગ આપ્યા છે તેનો ઉપયોગ કરી મહેનત કરને ! ભગવાન અંતર્યામી છે... દયા કરશે...’ ચોરના જીવન પરિવર્તનની એ મંગલ ક્ષણ હતી. તેણે જીવનભર ચોરી ન કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. નિર્મળ હૃદયના આ સંતની ક્ષમાભાવના નવાં આંદોલનો જગાવી રહી હતી.

પ્ર.૧ રનીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ : ૫)

■ નોંધ : અડધા સાચા જવાબના ગુણ આપવા નહિ.

૧. રઘુવીરજી મહારાજે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને પેંડો આપ્યો ત્યારે સ્વામી શું બોલ્યા ? (૪/૪૫)
૪. રઘુવીરજી મહારાજે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને પેંડો આપ્યો ત્યારે સ્વામી બોલ્યા કે “પાંચસો પરમહંસ ગળું ઝાલીને કહે છે કે ‘ખાઈશ નહિ, ઝેર છે.’”
૨. ‘અમારા ખરેખરા સત્સંગી તો પર્વતભાઈ તથા ગોરધનભાઈ છે.’ એવી વાત શ્રીજીમહારાજે કોને કહી. (૬/૬૩)
૪. ‘અમારા ખરેખરા સત્સંગી તો પર્વતભાઈ અને ગોરધનભાઈ છે.’ એવી વાત શ્રીજીમહારાજે બ્રહ્માનંદ સ્વામી અને મુક્તાનંદ સ્વામીને કહી. (૬/૬૩)
૩. શ્રીજીમહારાજે ભગાદોશીને બાળક શિવલાલ માટે શું કહ્યું હતું ? (૭/૬૬)
૪. ‘આ તો સિદ્ધવલ્લભ રાજા છે, તેમણે અમારી સેવા કરેલી પણ કાંઈક ખામી રહેલી તેથી તમારે ત્યાં જન્મ લીધો છે.’
૪. સ્વામીશ્રીએ ક્યાં અને કયા પ્રસંગે દાતણની ચીરીઓ ઉપાડી હતી ? (૩૫)
૪. સ્વામીશ્રીએ ધર્મજમાં તેમના ૫૧મા જન્મદિનની ઊજવણી પ્રસંગે દાતણની ચીરીઓ ઉપાડી હતી.
૫. સ્વામીશ્રીને પાર્ષદી દીક્ષા ક્યાં અને ક્યારે મળી ? (૮)
૪. સ્વામીશ્રીને પાર્ષદી દીક્ષા અમદાવાદમાં તા. ૨૨/૧૧/૧૯૩૮માં મળી.

પ્ર.૧ ઉ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✓) નિશાની કરો. (કુલ ગુણ : ૮)

■ નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ ખરાની નિશાની કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

૧. ૧, ૩, ૪ (૩/૩૧-૩૨)	૨. ૧, ૨ (૧/૧)	૩. ૩, ૪ (૧૨)	૪. ૧, ૨, ૪ (૨૮, ૩૮, ૪૩)

પ્ર.૧૪ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર આશરે ૬૦ લીટીમાં નિબંધ લખો. (કુલ ગુણ : ૧૫)

❧ નોંધ : નિબંધ એ મૌલિક વિષય છે, તેમાં આપેલ મુદ્દા ઉપરાંત બીજા ઘણા પાસા આવરી શકાય છે. જેવાં કે મૌલિકતા, સંપ્રદાય તથા અન્ય સંપ્રદાય વિષયક જ્ઞાન, કથાવાર્તાને આધારે વિષય વસ્તુની વિશેષ છણાવટ, અન્ય આધારભૂત સાહિત્યનો સહારો વગેરે મુદ્દાઓનો સમાવેશ થઈ શકે છે. પરીક્ષાર્થીએ વિષયને અનુરૂપ આ ઉપરાંત પણ બીજા પ્રસંગો લખ્યા હોય તો તે પણ માન્ય રાખી ગુણ આપવાં.

૧. **ઝેર પીવાનો રસ્તો : અભાવ-અવગુણ :** (૧) કોઈ વ્યક્તિ જાણી જોઈને ઝેર પીએ ખરી ? કોઈ ઝેર પીવાના રસ્તે જાય ખરા ? આ પ્રશ્નોનો જવાબ છે ના. પરંતુ અહીં લગભગ દરેક વ્યક્તિ સર્વ સામાન્ય રીતે આ રસ્તે જતી હોય છે. (૨) આ રસ્તો કયો છે ? **અભાવ-અવગુણનો રસ્તો.** કોઈનો પણ અભાવ લેવાથી, અવગુણ લેવાથી, તેના દોષ જોવાથી તેના દોષનું આપણામાં આરોપણ - આ ખૂબ મોટી ખોટ. (પ્રસંગો લખવા) ઘણી વખત અણસમજણને કારણે પણ અભાવ-અવગુણ આવે છે. પ્રસંગો લખવા. ઉપરોક્ત શીર્ષક રૂપી સૂત્ર આપણા ગુરુ યોગીજી મહારાજ કહે છે - અભાવ-અવગુણ લેવોનો રસ્તો ઝેર પીવાનો છે. (૩) આપણા ઇષ્ટદેવ શ્રીજીમહારાજ તથા ગુરુવર્યોનાં ઉપદેશવચનો, સુક્તિરત્નો, પ્રસંગો લઈ શકાય. શ્લોક, સાખી લઈ શકાય. પહેલાં સામાન્ય સત્સંગીનો, મુમુક્ષુનો અભાવ આવે પછી ઉત્તરોત્તર ઇષ્ટદેવ સુધીનો પણ અભાવ આવતાં વાર ન લાગે. માટે જ અભાવની અવગુણની તુલના ઝેર સાથે. (પ્રસંગો લખવા.) અભાવ-અવગુણ લેવાથી ખોટ ગઈ હોય, ધર્મના માર્ગથી પડ્યા હોય તેવા પ્રસંગો - વચનામૃત, સ્વામીની વાત, કીર્તન, શ્લોક, સાખી લઈ શકાય. (૪) જે મુમુક્ષુએ સાધકે કોઈના પણ અભાવ-અવગુણ સામે દ્રષ્ટિ જ કરી નથી. અભાવ-અવગુણ લીધા જ નથી તેમને ખૂબ મોટો લાભ થયો છે. ઇષ્ટદેવ, ગુરુનો રાજીપો પ્રાપ્ત થયો છે. (પ્રસંગો લખવા) (૫) કોઈનો પણ અવગુણ કે અભાવ આવે ત્યારે આપણું મન અને ઈન્દ્રિયોને એ રસ્તેથી પાછી વાળવી. કોઈનો અભાવ ન લેવાથી, અવગુણ ન જોવાથી પોતાના હૈયામાં આનંદ થાય, શાંતિ થાય. કોઈના અવગુણ સામે આંખ આડા કાન કરવાથી આપણે ઝેર પીવાના રસ્તેથી પાછા વળી જઈએ છીએ. કોણ આ રસ્તેથી પાછા ફર્યા તેવા પ્રસંગો લખી શકાય. - ઉપસંહાર.
૨. **શાસ્ત્રીજી મહારાજની કાર્યનિષ્ઠા :** (૧) કાર્યનિષ્ઠાનો અર્થ : પોતાના કાર્ય પ્રત્યે નિષ્ઠા - કાર્ય પ્રત્યે સંપૂર્ણ વફાદાર રહેવું. કોઈપણ સંજોગોમાં કાર્ય પ્રત્યે નિષ્ઠા ડગે નહિ. તે જ સાચી કાર્યનિષ્ઠા. (૨) કેટલીક વ્યક્તિઓ ઉત્સાહના અતિરેકમાં કાર્ય ઉપાડે અને સમય જતાં પ્રતિકૂળ સંજોગો આવે તો કાર્ય મૂકી પણ દે. આપણા ગુરુ શાસ્ત્રીજી મહારાજ વિરલ મહાપુરુષ. પોતાના કાર્ય પ્રત્યે સંનિષ્ઠ - તેઓની કાર્ય પ્રત્યેની નિષ્ઠા અજોડ - જેણે શુદ્ધ ઉપાસનાના પ્રવર્તન માટે કાર્ય તો આરંભી જ દીધું. શાસ્ત્રીજી મહારાજને આ કાર્યમાં આરંભથી જ અનેક વિઘ્નો આવ્યાં પરંતુ દેહની પરવા કર્યા વગર જીવના જોખમે કાર્ય ચાલુ જ રાખ્યું. (પ્રસંગો લખવા) આ તેમની કાર્યનિષ્ઠાનો અજોડ પુરાવો. (૩) ઉપાસના પ્રવર્તન માટે વરતાલ જેવી સંસ્થા કે જેમાં તેઓ મોભાદાર સંત ગણાતા તેને પણ છોડવા તૈયાર થયા. આ કાર્યમાં અનેક મુશ્કેલીઓ આવશે તેવું જાણવા છતાં નિષ્ઠાપૂર્વક પોતાનું કાર્ય ચાલુ રાખ્યું. મુઢીભર સંતો અને ગણતરીના હરિભક્તોને સાથે લઈને કાર્યનો આરંભ-નાણાંકીય મુશ્કેલીઓ અનેક નડી છતાં પણ ઉપાસના પ્રવર્તન માટે મંદિર-નિર્માણનું કાર્ય ચાલુ જ રાખ્યું. (પ્રસંગો લખવા) (૪) શાસ્ત્રીજી મહારાજ દરેક કાર્યમાં પારંગત - કથાવાર્તા, શિલ્પકળા, વ્યવહાર, વહીવટ, મંદિર-નિર્માણ, રસોઈ કાર્ય, લેખન કાર્ય, સંતો-ભક્તોની સંભાળ અરે ! બળદ પણ ચકાસણી કરીને ખરીદનાર - કોઈપણ ક્ષેત્ર એવું નહિ કે જેમાં તેઓની સૂઝ કે આવડત ન હોય. આ જ તેમની કાર્યનિષ્ઠાનો જડબેસલાક પૂરાવો. (૫) શાસ્ત્રીજી મહારાજ જે કાર્ય ઉપાડે તેની યોગ્ય ચકાસણી કરીને પછી કાર્યનો આરંભ કરે - શુદ્ધ ઉપાસનાના પ્રવર્તન માટે મંદિરો, યોગીજી મહારાજની ગોંડલના મહંત તરીકે નિમણૂક તથા પ્રમુખસ્વામીને સંસ્થાના પ્રમુખ તરીકે નિયુક્ત કર્યા તે તેમની કાર્યનિષ્ઠા, કાર્ય ચકાસણીના ઉત્કૃષ્ટ પ્રસંગો. કોઈપણ કાર્યમાં, કોઈ નિર્ણયમાં શાસ્ત્રીજી મહારાજ કહે છે, ‘અમને ક્યારેય પસ્તાવો થયો નથી. (૬) શાસ્ત્રીજી મહારાજ કાર્યમાં જોડાય ત્યારે પોતે સ્વામિનારાયણ ભગવાનના સેવક છે અને કાર્યને સેવા માનીને, પૂજા માનીને નિષ્ઠાપૂર્વક કાર્ય કરતા. (પ્રસંગો લખવા) કોઈ વ્યક્તિ કાર્ય કરવા તૈયાર થાય પણ ધગશ ન હોય, શક્તિ ન હોય, નિષ્ઠા ન હોય તો કાર્ય સુપેરે પાર પડે નહિ. શાસ્ત્રીજી મહારાજે જેટલાં કાર્ય ઉપાડ્યાં તે તમામ સુપેરે સારધાર પાર પણ પાડ્યા છે તે તેમની સુયોગ્ય કાર્યનિષ્ઠા અને કાર્યપદ્ધતિને આભારી છે. (પ્રસંગો લખવા) તદ્દન આરોગ્યમય સ્થિતિમાં જેમ તમામ કાર્ય કરે તે જ પ્રકારે તમામ કાર્યો દૈહિક પીડા થતી હોય તો પણ તે જ રીતે કાર્ય કરતા. આ કાર્યનિષ્ઠાનો અજોડ પૂરાવો પોતે એક વખત કાર્યનો સંપૂર્ણપણે વિચારીને આરંભ કર્યો હોય પણ તે કાર્ય બીજા યોગ્ય સંત કે હરિભક્તને સોંપી દે. એક જ કાર્યમાં બે સક્ષમ વ્યક્તિ જોડાયેલ રહે તો બંનેના સમયનો વ્યય થાય અને અન્ય કામો પણ અટકી પડે. જે વ્યક્તિ જે કાર્ય કરવા સક્ષમ હોય તેને વિચારીને કાર્ય સોંપીને પછી પોતે બીજા કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થઈ જાય. (પ્રસંગો લખવા) આ તેમની કાર્યપદ્ધતિ બેમિસાલ અને આ કારણે જ નાણાં, માણા તથા દાણાની ખૂબ મુશ્કેલીઓ છતાં ઝોળી પર મૂસ્તાક રહીને પાંચ ભવ્ય મંદિરો નિર્માણ કરી દીધાં. આવા કાર્યનિષ્ઠ ગુરુને આપણાં કરોડ વંદન. - ઉપસંહાર.
૩. **આદિ સાક્ષર રત્ન : શ્રી ઉલ્લાસરામ પંડ્યા :** (૧) કાનમ પ્રદેશમાં કુદરતી આપત્તિને લીધે વરતાલ સંતમંડળને વિચરણમાં મુશ્કેલી પડતી. તેથી આચાર્યશ્રી રઘુવીરજી મહારાજ દ્વારા કાનમ મંડળને જ કાનમ પ્રદેશની સોંપણી - તેના મંડળધારી સંત ઉપેન્દ્રાનંદ

સ્વામી, ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના કૃપાપાત્ર સંત - ડભોઈના વિદ્વાન ભૂદેવ કરુણાશંકર પંડ્યાને જૂનાગઢમાં ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના અદ્ભૂત પ્રભાવનો અનુભવ - શ્રીજીમહારાજના સમય જેવો જ લીલા પલ્લવ સત્સંગનો જૂનાગઢમાં અનુભવ - આ વાત તેઓ છોડ્યોક કરતા. (૨) આ કરુણાશંકર પંડ્યાના પૌત્ર ભક્તરાજ ઉલ્લાસરામ પંડ્યા બી.એ.પી.એસ. સંસ્થાના આદિ સમયના સાક્ષી. એક વિદ્વાન સાક્ષર, શ્રીજીમહારાજ પ્રબોધિત અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસનાના જ્ઞાનના સાક્ષી - સંપ્રદાયની તેમને શુદ્ધ અસ્મિતા - વડોદરામાં વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં શાસ્ત્રીજી મહારાજનો તેમને યોગ - આ યોગથી ભગતજી મહારાજનું આકર્ષણ - તેઓના કૃપાપાત્ર શિષ્ય બન્યા. ભગતજી મહારાજના આદિ જીવનચરિત્ર લખવામાં પ્રથમ ઈંટ તેમના દ્વારા. (૩) સ્વામિનારાયણ પ્રકાશમાં તેમના લેખમાં અને અન્ય પ્રવચનોમાં પોતાના જીવન વળાંકનું રસપ્રદ બયાન - ઉલ્લાસરામભાઈના પિતાને શાસ્ત્રીજી મહારાજ દ્વારા સર્વમંગલ સ્તોત્રની નામાવલિ છૂટી પાડવાના કાર્યની સોંપણી - તે વખતે ગોપાળાનંદ સ્વામી તથા ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના ઐશ્વર્યોની વાતો તેમજ સ્વામીનો પ્રૌઢ પ્રતાપ જણાયો. ઉપાસનાની, શ્રીજીમહારાજના સર્વોપરીપણાની બધી વાત થતી પરંતુ વરતાલના સાધુના મંડળને લીધે ભગતજી મહારાજના મહિમાની વાત ન થાય પરંતુ શાસ્ત્રીજી મહારાજે સોંપેલ કાર્ય નિમિત્તે તેઓનો એકાંતમાં પ્રસંગ - તેમાં ભગતજી મહારાજના જીવનનાં દૃષ્ટાંતો, ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનો મહિમા સમજાયો. શાસ્ત્રીજી મહારાજ ડભોઈ રહ્યા તે દરમ્યાન ઉલ્લાસરામભાઈને વચનામૃતના પ્રસંગો કાઢી બતાવતા સાથે સાથે શાસ્ત્રીજી મહારાજના ઉપદેશનો લાભ મળતો. શાસ્ત્રીજી મહારાજ વૃત્તિ દ્વારે ઉલ્લાસરામભાઈને સેવતા - પૂર્ણ રાજીવો બતાવતા - ભગતજી મહારાજનો મહિમા વિહારીલાલજી મહારાજ પણ ખૂબ જાણતા. તે ઉપરાંત અન્ય સદ્ગુરુઓ પાસેથી ભગતજી મહારાજના મહિમાના પ્રસંગો ઉલ્લાસરામભાઈ પાસે કહેવડાવ્યા તેથી ત્યાગી વર્ગમાં બળતરા. (૪) શાસ્ત્રીજી મહારાજ પર અપ્રતિમ હેત - વરતાલના અગ્રગણ્ય ભક્ત પરિવારના હોવા છતાં ઉલ્લાસરામભાઈએ પણ શાસ્ત્રીજી મહારાજ સાથે વરતાલ છોડ્યું. શિક્ષક તરીકે તેઓની જ્યાં પણ બદલી થતી ત્યાં અક્ષરપુરુષોત્તમનો મહિમા ગાતા. તેમણે શિર સાટે પક્ષ રાખ્યો. ૧૯૩૮માં શરૂ થયેલ સ્વામિનારાયણ પ્રકાશમાં પ્રારંભયુગના વિદ્વાન લેખકોમાંના એક ઉલ્લાસરામભાઈ હતા. ભગતજી મહારાજના જીવનચરિત્રની એક સુંદર લેખમાળા - તેમણે નજરે જોયેલા ભગતજી મહારાજના પ્રભાવની તેમજ શાસ્ત્રીજી મહારાજના મુખેથી અસંખ્ય વખત સાંભળેલા અનુભવોની અદ્ભૂત રજૂઆતો તેમાં હતી. (૫) શુદ્ધ ઉપાસના વિષયક લેખમાળા સતત દસ વર્ષ સુધી સ્વામિનારાયણ પ્રકાશમાં તેમના દ્વારા અલંકૃત થતી રહી. ઉપરાંત તેમના સંશોધનપૂર્ણ લેખોમાં કેટલીક અદ્ભૂત ઐતિહાસિક વિગતોનો ખજાનો આલેખાયેલ હતો. તેના મૂળમાં ગુણાતીતાનંદ સ્વામી હતા. ઉલ્લાસરામભાઈમાં વિદ્વાની સાથે નિયમ, નિશ્ચય, પક્ષની અદ્ભૂત ખુમારી - શાસ્ત્રીજી મહારાજનું એક ક્ષણ વિસ્મરણ ન થાય તેવું હેત તેમને હતું. પોતાનાથી જે બોલાય કે લખાય તે શાસ્ત્રીજી મહારાજનો પ્રતાપ છે તેમ માનતા હતા. સત્સંગનો પક્ષ ગુરુનો પક્ષ રાખવાની ખુમારીના પ્રસંગ - રાજકોટથી પ્રકાશિત થતા ‘સુધા’ નામના સાંપ્રદાયિક સામયિકમાં ભગતજી મહારાજ તથા શાસ્ત્રીજી મહારાજની નિંદા કરતી કેટલીક કોલમો છપાઈ હતી. ઉલ્લાસરામભાઈનો આ બાબતે એકદમ સ્પષ્ટ મત - અક્ષરપુરુષોત્તમના સંતો, ગુરુ કે હરિભક્ત વિરુદ્ધ કાંઈ જ સાંભળવા કે ચલાવી લેવા તૈયાર જ ન થાય. પક્ષની ખુમારીની તેમણે ચર્યાપત્રો લખીને પ્રતીતિ કરાવી દીધી. ‘સુધા’ના વિદ્વાન તંત્રીને સંબોધીને જણાવ્યું ‘કોઈપણ વ્યક્તિનું ચિત્ર આલેખવું કે તેના માટે લખવું હોય તો તેના ગાઢ પરિચયમાં આવવું પડે. તેનું અંતર પકડવું પડે તે વિના લખવું, બોલવું તે ધોળા પર કાળું કર્યા બરાબર છે. મૂળ અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી કહેતા કે મારા અભિપ્રાય તો મોટા મોટા સદ્ગુરુઓ પણ જાણી શક્યા નથી તો આજ તમે શું જાણી લેશો ? - ઉપસંહાર.

